

Міністерство освіти і науки України
Запорізький національний університет

М.А. Лепський, Т.О. Ратушина, І.О. Кудінов

СОЦІОЛОГІЯ

МЕТОДИЧНІ ВКАЗІВКИ
до написання та оформлення
курскових та кваліфікаційних робіт здобувачів
ступеня вищої освіти бакалавра та магістра
спеціальності С5 «Соціологія»
освітньо-професійних програм «Соціологія»
та «Соціологія медіації та кримінології»

Затверджено
Вченою радою ЗНУ

Протокол № 7
від 28 січня 2025 р.

Заст. голови Вченої ради

Олександр БОНДАР

Запоріжжя
2025

УДК: 316(076.5)
Л487

Лепський М.А., Ратушна Т.О., Кудінов І.О. Соціологія : методичні вказівки до написання та оформлення курсових та кваліфікаційних робіт здобувачів ступеня вищої освіти бакалавра та магістра спеціальності С5 «Соціологія» освітньо-професійних програм «Соціологія» та «Соціологія медіації та кримінології». Запоріжжя : Запорізький національний університет, 2025. 82 с.

У виданні викладено рекомендації до написання і оформлення курсових робіт бакалавра та кваліфікаційних робіт бакалавра і магістра. Видання спрямоване на розвиток у здобувачів здатності творчо мислити та вільно застосовувати сучасні підходи для здійснення наукових досліджень з різної проблематики. У методичних вказівках містяться матеріали, призначені допомогти студентам виробити навички самостійного наукового пошуку, набутти досвід та знання, що стануть необхідними у майбутній науково-дослідній та професійній діяльності.

Для здобувачів ступеня вищої освіти бакалавра та магістра спеціальності С5 «Соціологія» освітньо-професійних програм «Соціологія» та «Соціологія медіації та кримінології».

Рецензент *Ю. О. Приймак, кандидат соціологічних наук, доцент кафедри соціології*

Відповідальний за випуск *В. О. Скворець, доктор філософських наук, доцент, завідувач кафедри соціології*

ЗМІСТ

ВСТУП.....	4
РОЗДІЛ 1 ЗАГАЛЬНІ ВИМОГИ ДО КУРСОВИХ ТА КВАЛІФІКАЦІЙНИХ РОБІТ.....	6
РОЗДІЛ 2 ХАРКТЕРИСТИКА РОБІТ ЗА РІВНЯМИ.....	7
2.1. Курсова робота (1-3 курс).....	7
2.2. Кваліфікаційна робота бакалавра.....	9
2.3. Кваліфікаційна робота магістра.....	12
РОЗДІЛ 3 ОСНОВНІ ЕТАПИ ВИКОНАННЯ КУРСОВИХ ТА КВАЛІФІКАЦІЙНИХ РОБІТ.....	16
3.1. Вибір і затвердження теми та організація роботи.....	16
3.2. Основні етапи виконання роботи.....	19
РОЗДІЛ 4 ВИМОГИ ДО ОФОРМЛЕННЯ ТЕКСТІВ КУРСОВИХ ТА КВАЛІФІКАЦІЙНИХ РОБІТ	25
4.1. Загальні вимоги.....	25
4.2. Оформлення ілюстрацій і таблиць.....	29
РОЗДІЛ 5 ВИМОГИ ЩОДО ОРИГІНАЛЬНОСТІ ТЕКСТУ ТА ЗАПОБІГАННЯ ПЛАГІАТУ В НАУКОВИХ РОБОТАХ.....	32
5.1. Загальні поняття та визначення.....	32
5.2. Класифікація типів плагіату.....	32
5.3. Шляхи виявлення плагіату.....	33
5.4. Перевірка на академічний плагіат.....	34
РОЗДІЛ 6 ОСОБЛИВОСТІ ЗАХИСТУ КУРСОВИХ ТА КВАЛІФІКАЦІЙНИХ РОБІТ.....	36
6.1. Обов'язки наукового керівника.....	36
6.2. Нормоконтроль та рецензування.....	36
6.3. Підготовка до виступу за результатами роботи.....	37
6.4. Критерії оцінювання курсових та кваліфікаційних робіт.....	39
РОЗДІЛ 7 ОСОБЛИВОСТІ ВИКОНАННЯ ЕМПІРИЧНИХ ДОСЛІДЖЕНЬ З СОЦІОЛОГІЇ.....	40
6.1. Програма соціологічного дослідження.....	40
6.2. Методи збору соціологічної інформації.....	40
ЛІТЕРАТУРА.....	47
ДОДАТКИ.....	48

ВСТУП

Метою даного видання є допомога здобувачам щодо підготовки курсових робіт, кваліфікаційних робіт бакалавра та магістра. Дотримання даних методичних вказівок допоможе студентам уникнути помилок, для виправлення яких необхідні додаткові зусилля і час, та підготувати курсову чи кваліфікаційну роботу, що відповідає вимогам кафедри і університету.

У представлених методичних вказівках містяться вимоги щодо написання та оформлення курсівих робіт, які є початковою формою організації самостійного наукового дослідження. Їхня основна мета – введення студента у світ наукового дослідження, розвиток інтересу до самостійного наукового пошуку та формування спеціальних дослідницьких умінь; закріплення, поглиблення і узагальнення знань, одержаних здобувачами вищої освіти за час навчання, та їх застосування до комплексного вирішення конкретного фахового завдання.

Курсова робота має містити обґрунтовані теоретичні положення та висновки, що зроблені здобувачем вищої освіти на підставі аналізу наукової, художньої, методичної літератури, включати матеріали, у яких викладено результати прикладного дослідження проблеми, що розглядається.

При написанні здобувачами курсових робіт формуються наступні компетенції:

- навички самостійної дослідницької роботи;
- уміння застосовувати засвоєні знання при вирішенні наукових завдань;
- навички наукового аналізу та реферування положень з приводу обраної теми/проблеми;
- вміння методологічно грамотно проводити пілотажні соціологічні дослідження, інтерпретувати й систематизувати одержані результати;
- вміння самостійно, послідовно та логічно формулювати висновки за результатами дослідження обраної теми/проблеми;
- вміння формулювати судження і висновки, логічно й доказово їх викладати;
- навички публічного захисту підготовленого матеріалу з теми/проблеми науково-дослідної роботи;
- навички підготовки презентацій за результатами проведених соціологічних досліджень.

Також у цьому виданні використано досвід роботи кафедри соціології зі студентами щодо підготовки кваліфікаційних робіт бакалавра та магістра. Головна мета такого типу робіт – систематизація, закріплення й розширення теоретичних і практичних знань зі спеціальності та застосування їх при вирішенні конкретних наукових чи виробничих завдань; розвиток навичок самостійної роботи; оволодіння методиками теоретичних та прикладних досліджень, пов'язаних з темою роботи.

Виконання кваліфікаційної роботи бакалавра допомагає студенту виробити навички самостійного вивчення дисциплін, набути досвід

самостійного здобуття тих знань, що стануть необхідними у майбутній практичній діяльності соціолога.

При написанні здобувачами кваліфікаційних робіт магістра формуються компетентності, пов'язані із розв'язанням складних задач соціології дослідницького та/або інноваційного характеру.

Кваліфікаційна робота – це своєрідний звіт студента про самостійне дослідження певної наукової проблеми. На основі виконаної кваліфікаційної роботи та її публічного захисту екзаменаційна комісія присвоює студенту відповідну кваліфікацію.

Дані методичні вказівки рекомендуються для використання здобувачами ступеня вищої освіти бакалавра та магістра факультету соціології та управління, спеціальності С5 «Соціологія», освітньо-професійних програм «Соціологія» та «Соціологія медіації та кримінології» при підготовці і написанні курсових робіт та кваліфікаційних робіт і магістра.

РОЗДІЛ 1

ЗАГАЛЬНІ ВИМОГИ ДО КУРСОВИХ ТА КВАЛІФІКАЦІЙНИХ РОБІТ

Як наукове дослідження, науково-дослідні роботи здобувачів у вигляді курсових робіт та кваліфікаційних робіт бакалавра і магістра є необхідною і найцікавішою формою реалізації їх інтелектуальної діяльності, а залучення до наукового пошуку, перші самостійні відкриття створюють особливу атмосферу, яка стимулює творчий розвиток інтелектуальних сил особистості; дозволяє виявити творчий та науковий потенціал студентів, а також може бути сходиною для подальшої наукової роботи.

У такого виду роботах розглядається певна наукова або науково-практична методична проблема, узагальнюються та критично осмислюються теоретичні передумови та практичні можливості її вирішення.

Курсові роботи бакалавра і кваліфікаційні роботи магістра допомагають продемонструвати процес оволодіння здобувачем навичок роботи з науковими джерелами, науковою літературою, правильно їх класифікувати. У них перевіряються практичні навички роботи з науковими та методичними джерелами у контексті вивчення різноманітних тем та проблем і грамотність (у науковому розумінні) аналізу літератури, здатності письмово викласти свої думки та висновки.

Робота має будуватися на основі фактичного матеріалу, на ґрунтовній теоретичній базі, але не повинна бути компілятивною. Накопичений у таких роботах матеріал, вироблені навички наукової роботи складають фундамент подальших наукових праць.

Основні вимоги до робіт:

- актуальність тематики, відповідність її сучасному стану науки та перспективам її розвитку, практичним завданням майбутньої діяльності фахівця;
- вивчення та критичний аналіз монографічної та періодичної літератури з теми;
- вивчення та характеристика історії проблеми, що досліджується, практичного стану її наукової розробки;
- чітка характеристика об'єкта, предмета, мети, завдань і методів дослідження;
- систематизація та аналіз даних соціологічних досліджень (в тому числі проведених самостійно);
- узагальнення результатів, їх обґрунтування, висновки та практичні рекомендації.

РОЗДІЛ 2

ХАРАКТЕРИСТИКА РОБІТ ЗА РІВНЯМИ

2.1. Курсова робота (1-3 курс)

Основою для написання кваліфікаційних робіт є підготовка та написання студентами курсових робіт. Курсова робота мусить продемонструвати процес оволодіння студентом навичок роботи з науковими джерелами, науковою літературою, перевіряються практичні навички роботи з соціологічними даними, здатність письмово викладати свої думки та висновки. Робота має будуватися на основі фактичного матеріалу, на ґрунтовній теоретичній базі, але не повинна бути компілятивною. Накопичений у курсових роботах матеріал, вироблені навички наукової роботи складають фундамент підсумкових кваліфікаційних робіт.

Основні вимоги до курсових робіт:

- актуальність тематики, відповідність її сучасному стану науки та перспективам її розвитку, практичним завданням майбутньої діяльності фахівця;
- чітка характеристика предмета, мети, завдань і методів дослідження;
- вивчення та критичний аналіз монографічної та періодичної літератури з теми;
- вивчення та характеристика історії проблеми, що досліджується, практичного стану її наукової розробки;
- узагальнення результатів, їх обґрунтування, висновки та практичні рекомендації.

Структура курсової роботи:

- ❖ Титульний аркуш
- ❖ Зміст
- ❖ Вступ. Включає наступні елементи у відповідній послідовності:
 - актуальність теми та характеристика стану її вивченості у світовій та вітчизняній літературі (огляд попередніх досліджень за темою з зазначенням недостатньо розроблених напрямів варто зробити короткий – один абзац, структурно він не виділяється і є частиною актуальності);
 - проблемна ситуація (проблема) дослідження;
 - об'єкт дослідження;
 - предмет дослідження;
 - мета дослідження;
 - завдання дослідження (кожне з завдань в подальшому розкривається в окремому підрозділі роботи);
 - методи наукового дослідження;
 - практичне значення та апробація результатів роботи (зазначається наявність публікацій та актів впровадження результатів, якщо вони є в наявності);
 - структура роботи (зазначення елементів з яких складається робота, наприклад: курсова робота складається зі вступу, двох розділів, висновків, списку літератури та 2 додатків).

За об'ємом вступ не повинен перевищувати 3 сторінки тексту.

❖ Основна частина складається з двох розділів. Назви та зміст розділів і підрозділів, їх співвідношення визначаються студентом разом з науковим керівником, з урахуванням обраної теми, мети та завдань роботи.

У першому розділі курсової роботи необхідно:

1. Дати визначення або уточнення основних понять дослідження.
2. Розглянути історію дослідження проблеми.
3. Проаналізувати методи дослідження, які можуть бути застосовані для теоретичного та емпіричного опрацювання проблеми.

У другому розділі курсової роботи необхідно:

1. Охарактеризувати концепції, теоретичні положення, висновки дослідників щодо досліджуваної проблеми.
2. Проаналізувати емпіричні дані соціологічних досліджень з проблеми, що розглядається, та/або провести власне пілотажне соціологічне дослідження для отримання емпіричного матеріалу.
3. Розробити рекомендації щодо можливостей застосування результатів дослідження.

В кінці кожного розділу наводяться висновки до розділу.

❖ Висновки. У висновках необхідно підвести підсумки дослідження, виходячи з його об'єкту, предмету та мети і завдань, викласти власну авторську думку, сформулювати практичні рекомендації щодо вирішення завдань, які були висунуті у вступі.

❖ Список літератури. В курсовій роботі він повинен налічувати не менше 20 пунктів.

❖ Додатки. В додатках наводяться рисунки, таблиці та ілюстрації, що займають площу більше 2/3 сторінки.

Оформлення курсової роботи

Курсова робота оформлюється у відповідності із вимогами до оформлення кваліфікаційних робіт (див. с. 25). Відмінність полягає у наступному:

- ! відсутності завдання на виконання курсової роботи;
- ! обсяг курсової роботи 25-30 сторінок тексту (без урахування додатків;
- ! титульний аркуш не візується підписом завідуючого кафедрою.
- ! науковий керівник у своєму відгуку повинен вказати основні здобутки і недоліки роботи та вказати свою оцінку.

2.2. Кваліфікаційна робота бакалавра

У кваліфікаційній роботі бакалавра розглядається певна наукова або науково-практична проблема: узагальнюються та критично осмислюються теоретичні передумови її вирішення, обґрунтовуються та розробляються положення, а також рекомендації з використання отриманих результатів на практиці.

При підготовці кваліфікаційної роботи необхідно:

- виявити знання методології соціологічних досліджень та особливостей її застосування у дослідженні певної проблеми;
- продемонструвати навички реферування наукової літератури та наукової полеміки;
- показати вміння та навички проведення пілотажного емпіричного дослідження;
- виявити глибоке розуміння наукових концепцій і принципів, що застосовуються в дослідженні обраної теми;
- продемонструвати розвинуте аналітичне мислення, наукові здібності;
- показати ґрунтовні знання зі спеціальності, високий рівень фахових знань;
- розвинути навички самостійної роботи.

Методологію наукового аналізу студенти актуалізують із теоретичних курсів як необхідну базисну умову для виконання успішної наукової роботи. Необхідні уміння та навички для реалізації технології виконання кваліфікаційної роботи – від написання рефератів, есе, тез та курсових робіт.

Як наукове дослідження, кваліфікаційна робота бакалавра є важливою формою реалізації інтелектуальної діяльності студентів, а залучення до наукового пошуку, перші самостійні відкриття створюють особливу атмосферу і стимулюють творчий розвиток інтелектуальних сил особистості, які закріплюються у тому, що результати найбільш цікавих досліджень можуть публікуватися в збірниках студентських наукових робіт та презентуватись на конференціях і семінарах.

Кваліфікаційна робота бакалавра дозволяє виявити творчий та науковий потенціал студентів, а також може бути сходиною для подальшої наукової роботи.

Основні вимоги до кваліфікаційної роботи бакалавра:

- актуальність тематики, відповідність її сучасному стану науки та перспективам її розвитку, практичним завданням майбутньої діяльності фахівця;
- чітка характеристика об'єкта, предмета, мети, завдань і методів дослідження, постановка гіпотези дослідження;
- вивчення та критичний аналіз монографічної та періодичної літератури з теми; визначення та аналіз основних понять дослідження;
- вивчення та характеристика історії проблеми, що досліджується, практичного стану її наукової розробки;
- визначення методологічних принципів та підходів дослідження
- теоретичний аналіз об'єкта та предмета дослідження, їх взаємозв'язку;

- проведення власного пілотажного соціологічного дослідження за темою бакалаврської роботи та аналіз отриманої емпіричної інформації;
- узагальнення результатів, їх обґрунтування, висновки та практичні рекомендації.

Структура роботи:

- ❖ Титульний аркуш
- ❖ Зміст
- ❖ Вступ. Включає наступні елементи у відповідній послідовності:
 - актуальність теми та характеристика стану її вивченості у світовій та вітчизняній літературі (огляд попередніх досліджень за темою з зазначенням недостатньо розроблених напрямів варто зробити короткий – один абзац, структурно він не виділяється і є частиною актуальності);
 - проблемна ситуація (проблема) дослідження;
 - об'єкт дослідження;
 - предмет дослідження;
 - мета дослідження;
 - завдання дослідження (кожне з завдань в подальшому розкривається в окремому підрозділі роботи);
 - методи наукового дослідження;
 - теоретичні гіпотези дослідження;
 - практичне значення та апробація результатів роботи (зазначається наявність публікацій та актів впровадження результатів, якщо вони є в наявності);
 - структура роботи (зазначення елементів з яких складається робота, наприклад: кваліфікаційна робота складається зі вступу, трьох розділів, висновків, списку літератури та 3 додатків).

За об'ємом вступ не повинен перевищувати 4 сторінки тексту.

❖ Основна частина складається з трьох розділів. Назви та зміст розділів і підрозділів визначаються студентом разом з науковим керівником, з урахуванням обраної теми, мети та завдань роботи.

У першому розділі кваліфікаційної роботи необхідно:

1. Дати визначення або уточнення основних понять дослідження.
2. Розглянути історію дослідження проблеми.
3. Проаналізувати методологічні принципи та підходи дослідження, які можуть бути застосовані для теоретичного та емпіричного опрацювання проблеми.

У другому розділі кваліфікаційної роботи необхідно:

1. Охарактеризувати сутнісні характеристики об'єкта роботи.
2. Проаналізувати специфіку предмета роботи.
3. Розкрити особливості співвідношення об'єкта та предмета роботи.

У третьому розділі кваліфікаційної роботи необхідно:

1. Обґрунтувати метод пілотажного прикладного соціологічного дослідження;

2. Проаналізувати результати пілотажного прикладного соціологічного дослідження;

3. Розробити рекомендації щодо можливостей застосування результатів дослідження для вирішення проблеми, що розглядається в роботі.

В кінці кожного розділу наводяться висновки до розділу.

Висновки. У висновках необхідно підвести підсумки дослідження, виходячи з його об'єкту, предмету та мети і завдань, викласти власну авторську думку, сформулювати практичні рекомендації щодо вирішення завдань, які були висунуті у вступі. Важлива вимога до висновків – їх стислість (3-4 аркуші) та ґрунтовність. У висновках не повинно бути дублювання висновків по розділам.

Висновки повинні:

1. Відображати результати виконання поставлених в роботі завдань.

2. Результати, що дозволяють підтвердити чи спростувати гіпотези дослідження (теоретичні).

3. Також у висновках потрібно сформулювати наукову та соціально-практичну значимість результатів роботи.

❖ Список літератури. Він повинен налічувати не менше 30 пунктів та містити сучасні джерела українською та англійською мовами.

❖ Додатки. В додатках наводяться: 1) рисунки, таблиці та ілюстрації, що допомагають розкрити теоретичні положення роботи, викладені в першому і другому розділах; 2) програма емпіричного соціологічного дослідження; 3) інструментарій емпіричного соціологічного дослідження (наприклад: анкета, бланк інтерв'ю, картки та протоколи спостереження чи контент-аналізу, гайд фокус-групового опитування і т.д.); 4) ілюстративний та графічний матеріал, що розкриває результати емпіричного дослідження.

❖ **Оформлення кваліфікаційної роботи бакалавра**

Робота оформлюється у відповідності із вимогами до оформлення кваліфікаційних робіт (див. с. 25). Оптимальний обсяг кваліфікаційної роботи бакалавра у межах 40-45 сторінок тексту (без урахування додатків).

2.3. Кваліфікаційна робота магістра

Кваліфікаційна робота магістра – це вид академічної роботи, яка являє собою докладну розробку певної наукової або науково-практичної проблеми. Вона є систематизацією напрацьованих студентами знань, включаючи власні дослідження, які дають можливість переосмислити наявне та створити нове цілісне знання та/або професійну практику і розв’язання значущих соціальних, наукових, культурних та інших проблем.

Кваліфікаційна робота магістра передбачає проведення наукових досліджень (творчих розробок) із певних проблем. Екзаменаційній комісії можуть надаватись додаткові матеріали, що характеризують наукову (творчу) і практичну цінність виконаної роботи – друківані тези/статті, методичні розробки, творчі роботи.

При підготовці кваліфікаційної роботи магістра необхідно:

- показати здатність застосовувати фундаментальні знання методології соціологічних досліджень для вирішення наукової проблеми;
- продемонструвати вміння проводити науковий аналіз літератури, вести наукову полеміку;
- показати вміння та навички проведення емпіричного соціологічного дослідження;
- виявити глибоке розуміння висунутих наукових концепцій і принципів;
- продемонструвати розвинуте аналітичне мислення, наукові здібності;
- показати ґрунтовні знання зі спеціальності, високий рівень фахових знань;
- розвинути навички самостійної роботи.

Сукупність отриманих у кваліфікаційній роботі магістра результатів повинна свідчити про наявність у її автора навичок наукової роботи в обраній галузі професійної діяльності.

Кваліфікаційна робота магістра передбачає елементи наукової полеміки, вміння реферувати та аналізувати концепції та позиції різних авторів, будучи по суті справою одним із учасників у заочній дискусії; у її змісті наводять вагомі й переконливі докази на користь обраної концепції, всебічно аналізують і доказово критикують протилежні їй точки зору; саме тут одержує найбільш повне відображення така якість наукового пізнання як критичність по відношенню до існуючих поглядів та уявлень, а це означає, що зміст роботи магістра характеризує така його особливість як наявність у ній дискусійного та полемічного матеріалу.

Специфічним є не тільки зміст кваліфікаційної роботи магістра, але й форма викладу, яка характеризується високим ступенем абстрагування, активним використанням категоріального апарату, засобів логічного мислення, програмних засобів аналізу даних та статистики.

Виконання такої роботи повинно свідчити, що її автор навчився самостійно вести науковий пошук, бачити професійні проблеми і знати найбільш загальні методи й прийоми їх вирішення.

Основні вимоги до кваліфікаційних робіт магістра:

- актуальність тематики, відповідність її сучасному стану науки та перспективам її розвитку, практичним завданням майбутньої діяльності фахівця у галузі соціології;
- чітка характеристика об'єкта, предмета, наукового та практичного значення роботи, мети, завдань і методів дослідження, постановка гіпотези дослідження;
- вивчення та критичний аналіз монографічної та періодичної літератури з теми; визначення та аналіз основних понять дослідження;
- вивчення та характеристика історії проблеми, що досліджується, практичного стану її наукової розробки;
- визначення методологічних принципів та підходів дослідження
- теоретичний аналіз об'єкту та предмету дослідження, їх взаємозв'язку;
- проведення власного емпіричного соціологічного дослідження за темою магістерської роботи та аналіз отриманої емпіричної інформації;
- узагальнення результатів, їх обґрунтування, висновки та практичні рекомендації.

Структура кваліфікаційної роботи магістра:

- ❖ Титульний аркуш
- ❖ Технічне завдання
- ❖ Реферат
- ❖ Реферат англійською мовою
- ❖ Зміст
- ❖ Вступ. Включає наступні елементи у відповідній послідовності:
 - актуальність теми та характеристика стану її вивченості у світовій та вітчизняній літературі (огляд попередніх досліджень за темою з зазначенням недостатньо розроблених напрямів; варто зробити короткий абзац, який структурно не виділяється і є частиною актуальності);
 - проблемна ситуація (проблема) дослідження;
 - об'єкт дослідження;
 - предмет дослідження;
 - мета дослідження;
 - завдання дослідження (кожне з завдань в подальшому розкривається в окремому підрозділі роботи);
 - методи наукового дослідження;
 - теоретична/ні гіпотеза/и дослідження;
 - новизна отриманих результатів (це бажаний, але **не обов'язковий** елемент, **обов'язково повинен бути узгоджений з науковим керівником**);
 - практичне значення та апробація результатів роботи (зазначається наявність публікацій та/чи актів впровадження результатів, **якщо вони є в наявності**);
 - структура роботи (зазначення елементів з яких складається робота, наприклад: кваліфікаційна робота магістра складається зі вступу, трьох розділів, висновків, списку літератури та 3 додатків).

За об'ємом вступ не повинен перевищувати 4-5 сторінок тексту.

❖ Основна частина складається з трьох розділів. Назви та зміст розділів і підрозділів визначаються студентом разом з науковим керівником, з урахуванням обраної теми, мети та завдань роботи.

У першому розділі кваліфікаційної роботи магістра необхідно:

1. Дати визначення або уточнення основних понять дослідження.
2. Розглянути історію дослідження проблеми.
3. Проаналізувати методологічні принципи та підходи дослідження, які можуть бути застосовані для теоретичного опрацювання проблеми.

У другому розділі кваліфікаційної роботи магістра необхідно:

1. Охарактеризувати сутнісні характеристики об'єкта роботи.
2. Проаналізувати специфіку предмета роботи.
3. Розкрити особливості співвідношення об'єкта та предмета роботи.

У третьому розділі кваліфікаційної роботи магістра необхідно:

1. Обґрунтувати метод емпіричного соціологічного дослідження;
2. Проаналізувати результати емпіричного соціологічного дослідження;
3. Розробити рекомендації щодо можливостей застосування результатів дослідження для вирішення проблеми, що розглядається в роботі.

В кінці кожного розділу наводяться висновки до розділу.

Висновки. У висновках необхідно підвести підсумки дослідження, виходячи з його об'єкта, предмета та мети і завдань, викласти власну авторську думку, сформулювати практичні рекомендації щодо вирішення завдань, які були висунуті у вступі. Важлива вимога до висновків – їх стислість (3-4 аркуші) та ґрунтовність. У висновках не повинно бути дублювання висновків по розділам.

Висновки повинні:

4. Відображати результати виконання поставлених в роботі завдань.
5. Результати, що дозволяють підтвердити чи спростувати гіпотези дослідження (теоретичні).
6. Також у висновках варто сформулювати наукову та соціально-практичну значимість результатів роботи.

❖ Список літератури. Він повинен налічувати не менше 50 пунктів.

❖ Додатки. В додатках наводяться: 1) рисунки, таблиці та ілюстрації, що допомагають розкрити теоретичні положення роботи, викладені в першому і другому розділах; 2) програма емпіричного соціологічного дослідження; 3) інструментарій емпіричного соціологічного дослідження (наприклад: анкета, бланк інтерв'ю, картки та протоколи спостереження чи контент-аналізу, гайд фокус-групового опитування і т.д.); 4) ілюстративний та графічний матеріал, що рокує результати емпіричного дослідження.

❖ Оформлення кваліфікаційної роботи магістра

Робота оформлюється у відповідності із вимогами до оформлення кваліфікаційних робіт (див. с. 25). Оптимальний обсяг кваліфікаційної роботи магістра у межах 65-80 сторінок тексту (без урахування додатків).

РОЗДІЛ 3

ОСНОВНІ ЕТАПИ ВИКОНАННЯ КУРСОВИХ ТА КВАЛІФІКАЦІЙНИХ РОБІТ

3.1. Вибір і затвердження теми та організація роботи

Важливим елементом у написанні курсових та кваліфікаційних робіт є вибір досліджуваної проблематики та правильне формулювання теми наукової роботи. Слід пам'ятати, що від правильного обрання теми та складеного плану багато в чому залежить якість виконання наукового дослідження.

Тематика курсових та кваліфікаційних робіт розробляється та затверджується на кафедрі соціології і розміщується на сторінках СЕЗН ЗНУ, присвячених підготовці та написанню відповідних курсових чи кваліфікаційних робіт. Студенти можуть самостійно обрати із списку ту чи іншу тему. Вони також можуть самі запропонувати тему роботи, виходячи з її актуальності, відповідності фахові, зі своїх наукових інтересів та сучасного стану розвитку наукових досліджень, визначальних для обраної проблеми, в такому випадку тема роботи спочатку погоджується з науковим керівником і після цього виноситься на розгляд кафедри. При розробці і виборі тем курсових та кваліфікаційних робіт повинні враховуватися наукові інтереси кафедри навчального закладу, особливості майбутньої діяльності студента.

Тематика курсових та кваліфікаційних робіт повинна щорічно коригуватися з урахуванням нагромадженого на кафедрі досвіду, побажань спеціалістів, які беруть участь у рецензуванні робіт, і рекомендацій екзаменаційної комісії (ЕК).

Тема попередньо фіксується на кафедрі у списку тем за письмовим зверненням до кафедри та погодженням теми з науковим керівником.

! Якщо тема своєчасно не визначена та не погоджена з науковим керівником кафедра може визначити студенту тему у відповідності до наукових інтересів кафедри.

На кафедрі тема попередньо реєструється в такому вигляді:

ППП _____ гр. № _____ Дата _____
Запропонована тема роботи _____

Підпис студента _____ Підпис наукового керівника _____

Після вибору теми студенту необхідно звернутись до свого наукового керівника за консультацією. Дуже важливо, якщо він сам перед тим спробує розробити план своєї теми, добре обміркує і чітко уявить собі хід її виконання, враховуючи конкретні умови, в яких йому доведеться працювати. Це дасть можливість керівникові зважити і врахувати здібності студента, його

підготовленість до виконання даної роботи а, отже, зробити правильні висновки про те, яку надати йому допомогу саме там, де вона найбільш необхідна.

Кваліфікаційна робота соціолога повинна мати *теоретико-прикладний* характер, студент використовує як науково-методичну літературу, так і свої спостереження і факти, результати емпіричних соціологічних досліджень, які він проаналізував або провів самостійно, висуває власні гіпотези і т.д.

! Слід зауважити, що до курсових та кваліфікаційних робіт висувається ряд вимог. Основні з них такі:

- актуальність тематики, відповідність її сучасному стану певної галузі науки та перспективам її розвитку, практичним завданням сучасної науки, вирішенню нагальних проблем розвитку України в цілому та Запорізької області зокрема;

- відсутність проявів академічного шахрайства та плагіату;

- вивчення та критичний аналіз монографічної і періодичної літератури з теми, з обов'язковим реферуванням кожної цитати та посилання;

- вивчення та характеристика історії досліджуваної проблеми і її практичного стану, а також передового (при наявності і власного) досвіду;

- наявність чіткої характеристики предмета, об'єкта, мети і завдань дослідження;

- опис та аналіз проаналізованих чи проведених автором емпіричних досліджень;

- узагальнення результатів, їх обґрунтування, висновки та практичні рекомендації, висновки по розділам повинні відображати вирішення наукових завдань та бути логічно пов'язані один з одним.

Курсові та кваліфікаційні роботи різних рівнів мають свою специфіку і їх деталі завжди потрібно погоджувати з науковим керівником. Безпосереднє керівництво за виконанням науково-дослідної роботи здійснюється науковим керівником

! Починаючи роботу, студент повинен розподілити свій час, спланувати його і після вибору теми паралельно з навчальними заняттями взятися за її розробку.

Для орієнтації наукових керівників та студентів пропонується такий графік контролю за ходом підготовки науково-дослідної роботи до захисту, які наведені в таблиці 2.1.

Цей графік має рекомендаційний характер, тому студенти обов'язково повинні проконсультуватись щодо термінів виконання роботи з науковим керівником.

Таблиця 2.1.

Графік виконання роботи

№ з/п	Назва етапів роботи	Строк виконання етапів роботи	Примітка (ступінь виконання)
1.	Вибір наукового керівника та формулювання теми	Жовтень	виконано
2.	Опрацювання наукових джерел	Листопад	виконано
3.	Робота над вступом	Грудень	виконано
4.	Робота над першим розділом	Січень	виконано
5.	Робота над другим розділом	Лютий	виконано
6.	Проведення соціологічного дослідження	Березень	виконано
7.	Робота над третім розділом	Квітень	виконано
8.	Робота над висновками	Травень	виконано
9.	Проходження нормоконтролю та перевірка тексту роботи на унікальність	Травень	виконано
10.	Підготовка презентаційних матеріалів до захисту роботи	Червень	виконано

Для оптимізації виконання роботи студентом, та ефективної співпраці із науковим керівником рекомендується календарний графік основних консультацій, який наведено в таблиці 2.2.

Таблиця 2.2.

Календарний графік основних консультацій студента з науковим керівником

№ з/п	Теми консультацій	Терміни консультацій	Примітка (ступінь виконання)
1.	Вибір та формулювання теми роботи	15 жовтня	виконано
2.	Опрацювання наукових джерел	20 листопада	виконано
3.	Робота над вступом	16 грудня	виконано
4.	Робота над першим розділом	25 січня	виконано
5.	Робота над другим розділом	20 лютого	виконано
6.	Проведення соціологічного дослідження	05 березня	виконано
7.	Робота над третім розділом	10 квітня	виконано
8.	Робота над висновками	11 травня	виконано

3.2. Основні етапи виконання роботи

Специфіка курсових та кваліфікаційних робіт полягає в тому, що в процесі їх підготовки та захисту здійснюється досягнення як науково-дослідних, так і навчальних цілей. Студенти глибоко вивчають певні питання, вчаться аналізувати літературу, критично оцінювати її, полемізувати з авторами статей, висловлювати власні думки, відстоювати їх, робити правильні наукові, теоретичні та практичні висновки, набувають певних навичок сучасних наукових методів дослідження.

У процесі такої роботи студенти повинні пройти шлях, який має низку взаємозв'язаних етапів. Як правило, підготовка науково-дослідної роботи складається з шести етапів.

● **Перший етап** включає обґрунтування актуальності теми та формулювання проблеми, визначення мети і завдань дослідження, вибір об'єкта, предмета, визначення методів дослідження, обґрунтування гіпотези та (за наявності) новизни, формулювання практичного значення роботи з вказанням апробації її результатів, визначення структури роботи.

 Актуальність. Вступ в будь-якому науковому дослідженні починається з обґрунтування актуальності теми. Під актуальністю теми наукового дослідження розуміється ступінь його важливості в даний момент в конкретній ситуації. Важливість дослідження полягає в обґрунтуванні позитивного ефекту, який може бути досягнутий в результаті вирішення поставлених в роботі завдань.

Для того щоб сформулювати актуальність студенти повинні відповісти на питання: Навіщо проводиться соціологічне дослідження? Чому саме зараз воно буде затребуване? Чим обумовлений інтерес до даної теми? Що саме залишилось поза увагою інших дослідників? Що нового може дати Ваше дослідження? і т.д.

Також для визначення актуальності роботи потрібно зазначити те, що вже зроблено в цьому напрямі в науці, тобто коротко вказати, які сторони досліджуваної теми і ким вже розроблені. Потрібно визначити ступінь наукової розробленості теми дослідження з коротким оглядом праць зарубіжних та вітчизняних науковців.

 Проблема. Тема наукового дослідження є складовою частиною певної проблеми. Соціальною проблемою прийнято називати суперечливу ситуацію, що сформувалась в суспільному житті. Вона, як правило, носить масовий характер і зачіпає інтереси тих чи інших соціальних спільнот та інститутів. Соціальна проблема виступає як свого роду стан «знання про не знання» певних сторін, кількісних і якісних змін характеристик будь-якого соціального явища або тенденцій соціального процесу. Проблема дослідження характеризує ситуацію, яка відображає суперечність між типовим станом об'єкта дослідження в реальній практиці і вимогами до його більш ефективного функціонування.

 Об'єктом дослідження є частина реальності, на яку направлена пізнавальна активність дослідника; *вся сукупність зв'язків, відношень різних*

аспектів теорії і практики, як цілісність, яка є джерелом необхідної для дослідника інформації.

 Предмет дослідження – це тільки ті *суттєві зв'язки та відношення*, якості об'єкта, які досліджуються з визначеною *метою* в даних умовах та обставинах. Вони є головними, визначальними для даного, конкретного дослідження. Таким чином, *предмет дослідження є більш вузьким ніж його об'єкт*.

Науково обґрунтоване визначення предмета дослідження – це змістовний науковий процес, який покликаний зорієнтувати самого дослідника на виявлення місця і значення предмета дослідження в більш цілісному і широкому понятті, яким є об'єкт дослідження. Для цього буде недостатнім тільки визначити і назвати об'єкт дослідження. Потрібно дати його змістовну характеристику, бо, спираючись на неї, можна забезпечити цілісний та комплексний підхід до характеристики і вивчення основного предмету дослідження.

 Мета дослідження – усвідомлений образ очікуваного результату, на досягнення якого направлена діяльність дослідника. Мета направляє дослідницьку діяльність та визначає можливі засоби її досягнення, через формування завдань дослідження.

Завдання конкретизують мету та відображають послідовність дій для досягнення результату. Завдання дослідження можуть включати в себе наступні елементи:

➤ вирішення певних теоретичних питань, які входять у загальну проблему дослідження (наприклад, виявлення сутності поняття, явища, процесу, подальше удосконалення його визначення, розробка ознак, рівнів функціонування, критеріїв ефективності, принципів та умов застосування тощо);

➤ аналіз існуючих методів, які можуть бути застосовані для дослідження проблеми, та обґрунтування вибору методів, які будуть використані саме в науковій роботі, включаючи як методи загально-наукові так і методи емпіричного дослідження проблеми, включаючи аналіз інструментарію (соціологічні анкети, картки спостереження, контент-аналіз і т.д.);

➤ всебічне вивчення практики вирішення даної проблеми, виявлення її типового стану, типових недоліків і труднощів, їх причин, типових рис передового досвіду з вирішення досліджуваної проблеми. Таке вивчення дозволяє уточнити, перевірити ті дані, які опубліковані в спеціальній літературі, періодичних виданнях;

➤ обґрунтування необхідної системи заходів для вирішення даної проблеми (це обґрунтування, з одного боку, спирається на теоретичні дані, отримані автором у процесі вирішення першого завдання свого дослідження, а з другого – на матеріали результатів емпіричних досліджень, тобто на дані вирішення другого завдання дослідження. Обґрунтування системи заходів практично співпадає з конкретизацією гіпотези дослідження;

➤ емпірична перевірка запропонованої системи заходів з точки зору відповідності її критеріям оптимальності, тобто досягнення максимально можливих у відповідних умовах результатів вирішення цієї проблеми при певних

затратах часу і зусиль (це завдання може ставитись автором лише за умови її фактичної необхідності, а також наявності усіх необхідних умов її реалізації);

➤ розробка рекомендацій та пропозицій щодо використання отриманих автором результатів дослідження на практиці.

Звичайно, коло завдань дослідження залежить від можливостей самого дослідника, рівня його фахової підготовки і попереднього досвіду наукової роботи, наявності часу та матеріально-технічного забезпечення.

Всі ці, а також багато інших чинників повинні враховувати студент і його науковий керівник при формулюванні і постановці завдань дослідження в рамках роботи.

☝ **Методи дослідження.** Будь-яка наукова робота передбачає обґрунтування теоретичних та емпіричних принципів і методів дослідження.

! Але окрім зазначення загальнонаукових та загальнофілософських методів потрібно вказати також соціологічні концепції на які спирається студент.

☝ **Гіпотеза** наукового дослідження є одним із методів розвитку наукового знання, а також структурним елементом теорії.

Вона має формуватись як *таке припущення, при якому на основі ряду факторів можна зробити висновок, про зв'язок між явищами або про причини явища*, причому цей висновок не можна вважати повністю доведеним. Гіпотеза має формуватись так, щоб з її змісту чітко проглядалися положення, що потребують доведень і захисту. Гіпотеза по праву вважається методологічною основою будь-якого дослідження, повинна формулюватись таким чином, що під час наукової роботи вона може бути доведена або спростована.

Гіпотези, які висувуються у науково-дослідних роботах можуть бути:

✓ *описові*, що передбачають існування якого-небудь явища, описують його причини і можливі наслідки;

✓ *пояснювальні* – в них дається тлумачення можливих наслідків з певних причин, а також характеризуються умови та обставини, за яких ці наслідки обов'язково настають, тобто, в силу яких чинників і умов буде даний наслідок;

✓ *описово-пояснювальні* – як синтезована комбінація гіпотез першого і другого типу.

! Слід зазначити, що в теорії і методиці наукових досліджень можуть застосовуватись і більш складні типи гіпотез, але зазвичай вони не застосовуються у студентських дослідницьких роботах.

Описовий тип гіпотез у меншій мірі дає можливість передбачення, а пояснювальний – не тільки дає таку можливість, а й, більше того, є їх головною властивістю. Тому пояснювальний тип гіпотез частіше використовуються в дослідженнях, оскільки вони виводять дослідника на припущення щодо існування певних закономірностей зв'язків між явищами, чинниками та умовами.

Необхідність і розробка гіпотези виникає тоді, коли існуючі, встановлені наукою ідеї, теорії, концепції, принципи, методи, закони або закономірності не є достатніми для пояснення емпіричних фактів як результатів дослідження. Гіпотеза виступає в ролі проміжної логічної побудови між існуючим та

необхідним, знову створюваним теоретичним знанням і є логічним засобом перетворення емпіричного знання в теоретичне. При цьому важливо розуміти, що ефективність результату складного інтуїтивного процесу побудови гіпотези в першу чергу визначається наявністю фактів про об'єкт дослідження, а також вмінням їх опрацьовувати та осмислювати.

Звичайно, перш ніж формулювати гіпотезу дослідження, автору науково-дослідної роботи необхідно всебічно осмислити проблему, познайомитися з основними літературними джерелами.

! Побудова гіпотези можлива лише на основі старанного вивчення явищ. Лише після вивчення характерних рис явища, обставин, умов, тощо можна висловити припущення про можливу причину даного явища (або класу явищ), почати побудову гіпотези. Хід думки при цьому оформляється як своєрідний умовивід.

! При побудові гіпотези слід пам'ятати, що умовивід йде від наслідку (того чи іншого факту, явища) або від схожості наслідків (чи ознак) до схожості основ. Подальше дослідження полягає у перевірці гіпотези. Перевірена, обґрунтована, підтверджена дослідженнями, фактами, аргументами, гіпотеза перетворюється в достовірне знання.

! Для правильної побудови будь-якої гіпотези, перш за все, необхідно пам'ятати, що вона повинна бути конкретною. Під конкретністю розуміється її глибина, відповідність меті й завданням дослідження. Іншими словами, гіпотеза повинна відповідати конкретній меті та описувати конкретний об'єкт дослідження.

В науково-дослідній роботі можуть використовуватись основна та допоміжні гіпотези, які співвідносяться наступним чином: допоміжні гіпотези повинні розкривати, уточнювати основну.

● **Другий етап** це робота над формулюванням методологічної бази дослідження.

На даному етапі відбувається написання першого розділу в якому:

1. У першому пункті уточнюються основні поняття дослідження, тобто автором розглядаються терміни та поняття, що є важливими для розкриття теми роботи і визначається на які саме дефініції він буде спиратись в подальшому.

2. В другому пункті розглядаються попередні роботи з даної проблематики як зарубіжних так і українських соціологів, зазначаються вже розглянуті аспекти проблеми та ті, що залишились поза увагою наукової спільноти, або були недостатньо повно розкриті, на думку автора.

3. В третьому пункті визначаються основні методологічні засади роботи. Вказуються принципи і методи, що використовуються в роботі з зазначенням того, як і що саме досліджується тим чи іншим методом та як використовується кожен з підходів. Окрім загальнонаукових та філософських методів і принципів необхідно вказати які соціологічні теорії стали основою дослідження.

4. В кінці розділу наводяться короткі (до 1 сторінки) висновки.

● **Третій етап** це робота над формулюванням теоретичної бази дослідження.

На даному етапі відбувається написання другого розділу в якому:

1. В першому пункті здійснюється всебічний аналіз об'єкта роботи. Розкриваються його сутність і зміст, вивчаються основні характеристики.
2. В другому пункті визначається специфіка предмета роботи, розглядаються його сутнісні характеристики.
3. В третьому пункті розкриваються особливості співвідношення об'єкта та предмета роботи.
4. В кінці розділу наводяться короткі (до 1 сторінки) висновки.

● **Четвертий етап** це робота над емпіричною частиною дослідження.

На даному етапі відбувається написання третього розділу в якому:

1. В першому пункті обґрунтовується емпіричний метод(и) дослідження. Вказується чому саме цей метод автор вважає за доцільне використати в роботі та розкриваються особливості методики і техніки проведення самого дослідження.

📖 Методика емпіричного дослідження містить опис методів, систему прийомів, які будуть використані для дослідження. Вона відповідає на запитання: як, яким способом проводити дослідження? Правильно вибрана методика є запорукою успішного виконання дослідження, непродумана – приводить до помилок, внаслідок яких нагромаджується багато безсистемно зібраного матеріалу, що не дозволяє зробити ніяких висновків.

Важливо відзначити, що методи дослідження підбираються з урахуванням специфіки завдань, які поставив перед собою дослідник, а не просто перераховуються всі відомі методи. Метод значною мірою визначає і результативність дослідження, форми організації роботи, загальну методологічну орієнтацію автора. Метод можна розглядати як певний систематизований комплекс прийомів, які застосовує дослідник для досягнення мети і завдань дослідження.

! Програма та інструментарій соціологічного дослідження наводяться в додатках.

2. В другому пункті аналізуються та інтерпретуються результати емпіричного дослідження, яке проводилося згідно з розробленою програмою і методикою.

3. В третьому пункті формулюються практичні рекомендації щодо можливостей застосування результатів дослідження для вирішення проблеми, що розглядається в роботі.

4. В кінці розділу наводяться короткі (до 1 сторінки) висновки.

● **П'ятий етап** – робота над висновками. Важлива вимога до висновків – їх стислість (3-4 сторінки) та ґрунтовність. У висновках не повинно бути дублювання висновків по розділам.

Вони мають:

1. Відобразити результати виконання поставлених в роботі завдань.

2. Результати, що дозволяють підтвердити чи спростувати гіпотези дослідження (теоретичні).

3. Також у висновках потрібно сформулювати наукову та соціально-практичну значимість результатів роботи.

- **Шостий етап** – оформлення роботи та підготовка її до захисту.

РОЗДІЛ 4

ВИМОГИ ДО ОФОРМЛЕННЯ ТЕКСТІВ КУРСОВИХ ТА КВАЛІФІКАЦІЙНИХ РОБІТ

4.1. Загальні вимоги

➤ *Загальні положення*

☞ Назва роботи повинна бути, по можливості, короткою, відповідати обраній спеціальності та суті вирішеної наукової проблеми (задачі), вказувати на мету дослідження і його завершеність.

☞ При написанні роботи обов'язково потрібно посилатися на авторів і літературу, з якої запозичені матеріали або окремі результати. Використання у роботі запозиченого матеріалу (тексту або ідей) без посилання на автора та літературу враховуються як плагіат.

☞ У роботі необхідно стисло, логічно і аргументовано викладати зміст і результати досліджень, уникати загальних слів, бездоказових тверджень, тавтологій, публіцистичності та емоційності.

➤ *Структура роботи*

Робота повинна містити основні структурні елементи у наступній послідовності:

- ✓ титульний аркуш
- ✓ технічне завдання
- ✓ реферат українською мовою
- ✓ реферат англійською мовою
- ✓ зміст
- ✓ вступ
- ✓ розділи основної частини
- ✓ висновки
- ✓ список літератури
- ✓ додатки

❖ **Титульний аркуш** містить основні вихідні дані роботи (наприклад, назву навчального закладу, де вона виконана; прізвище, ім'я, по батькові автора чи авторів; назву роботи; спеціальність, з якої виконується дані наукового керівника та/або консультанта; місто і рік написання). Має загальноуніверситетську форму (див. Додаток Д, Е, Ж).

❖ **Технічне завдання** оформлюється на двох сторінках одного листа формату А4, у відповідності із затвердженою міністерством освіти формою, розміщується після титульного листа, фіксується підписами завідуючого кафедрою, наукового керівника, нормоконтролера та студента-дипломника. Має загальноуніверситетську форму (див. Додаток З).

❖ **Реферат** призначений для ознайомлення з роботою. Він має бути стислим, інформативним і містити відомості, які дозволяють прийняти рішення про доцільність розгляду всієї роботи. Реферат має бути розміщений безпосередньо за завданням на кваліфікаційну роботу, починаючи з нової сторінки (див. Додаток К). Реферат повинен містити:

– Відомості про обсяг роботи. Наприклад:

Кваліфікаційна робота магістра складається з 77 сторінок, 52 позицій у списку літератури 3 додатків

– Термінологію, що найбільш часто зустрічається в роботі: від 3 до 5 слів (словосполучень), надрукованих великими літерами в називному відмінку в рядок, через коми та без крапки в кінці.

– Текст реферату, який повинен відбивати подану у кваліфікаційній роботі інформацію у такій послідовності: мета роботи, об'єкт дослідження, предмет дослідження, методи дослідження, новизна дослідження (для магістерських робіт, якщо вона наявна у роботі), головні висновки, до яких прийшов автор (3-4 висновки в короткій формі).

! Реферат належить виконувати таким чином, щоб він уміщувався на одній сторінці формату А4.

📌 Зміст Реферату дублюється на англійській мові.

❖ **Зміст:** містить назви та номери початкових сторінок усіх структурних елементів роботи (вступу, розділів, підрозділів, висновків, списку літератури, додатків (див. Додаток Л).

❖ **Вступ.** У вступі, який розпочинають з окремої сторінки, коротко викладають основні положення роботи. Вступ займає від 3 до 5 сторінок друкованого тексту.

❖ **Основна частина роботи** – це викладення відомостей про предмет та об'єкт дослідження, котрі є необхідними й достатніми для розкриття сутності даної роботи; опис теоретичної бази та методів роботи; її результати.

➤ Кожний розділ починають з нової сторінки.

➤ Бажано щоб **розділи та підрозділи** були приблизно однакового об'єму.

➤ До кожного розділу пишуть висновки (відділяються від тексту 1 строкою) зі стислим викладом (до 1 сторінки) наведених у розділі наукових та/або практичних результатів.

❖ **Висновки** вміщують, починаючи з нової сторінки. У висновках наводять оцінку одержаних результатів роботи можливі галузі використання результатів роботи: наукову, соціальну значущість роботи.

! Важлива вимога до висновків — їх стислість (2-3 аркуші) та ґрунтовність.

❖ **Список літератури**

Список літератури, на яку є посилання в основній частині наукової роботи наводять у кінці роботи, починаючи з нової сторінки.

Орієнтовно на опрацювання необхідної для написання дослідницької роботи літератури і джерел необхідно виділити приблизно третину часу, запланованого на роботу над дослідженням.

Список використаної літератури подають **1) у порядку використання джерел у тексті роботи** (перше використане джерело буде мати порядковий номер 1 у списку літератури незалежно від того з якої літери починається його назва), або **2) у алфавітному порядку**. Приклад оформлення бібліографічних описів наведено у Додатку В.

При написанні роботи студент повинен давати посилання на джерела, матеріали або окремі результати досліджень, дані з яких наводяться в роботі. А також на наукові дослідження, на матеріалах яких розроблюються проблеми, що вивчаються у роботі.

Такі посилання дають змогу відшукати документи і перевірити достовірність відомостей про цитування документа, дають необхідну інформацію щодо нього.

! Якщо дається посилання на результати вже проведених соціологічних досліджень слід обов'язково вказувати: коли, де і ким проведене, який метод застосовувався, об'єм вибіркової сукупності та її похибку (якщо ці відомості доступні).

! В роботах необхідно використовувати кінцеві посилання на літературу, які здійснюються через зазначення у дужках їх номера у списку літератури та вказування сторінок, на які наводиться посилання. Тому у відповідних місцях тексту мають бути **посилання, в яких вказуються у квадратних дужках номер джерела в переліку використаної літератури, через кому – номер сторінки, наприклад [1, с. 25].**

Приклад:

Цитата в тексті: «...щорічно в Україні утворюється 1,7 мільярдів тонн різноманітних твердих промислових відходів...»[17, с. 20-21]. 17 – номер джерела у списку літератури, 20-21 – сторінки.

Відповідне подання у списку літератури:

17. Бент О. Й. Про розробку концепції ресурсозбереження в мінерально-сировинному комплексі України *Мінеральні ресурси України*. 1995. № 2. С. 12-35.

✍ Якщо необхідно посилання на декілька публікацій, то їх необхідно оформляти в посиланні, використовуючи знак «;».

Приклад:

Цитата в тексті « ...проблема лідерства аналізується в працях К.Левіна, М.Мескона, Б.Паригіна» [12; 14; 25].

✍ Посилання на ілюстрації наукової роботи вказують порядковим номером ілюстрації

Приклад:

(див. рис. 1.2.).

На всі таблиці наукової роботи повинні бути посилання в тексті, при цьому слово «таблиця» в тексті пишуть скорочено

Приклад:

(див. табл. 1.2.).

❖ **Додатки.** У додатки можуть бути включені: ілюстрації або таблиці; матеріали, які через великий обсяг, специфіку викладення, або форму подання не можуть бути внесені до основної частини (оригінали фотографій, макети анкет або інший інструментарій збору соціологічної інформації та ін.).

Додатки оформлюють як продовження роботи на наступних її сторінках і розміщують їх у порядку появи в тексті роботи.

Кожний такий додаток повинен починатися з нової сторінки. В правому кутку сторінки малими літерами з першої великої друкується слово «Додаток» і велика літера, що позначає додаток. Додаток повинен мати заголовок, надрукований угорі малими літерами з першої великої симетрично відносно тексту сторінки.

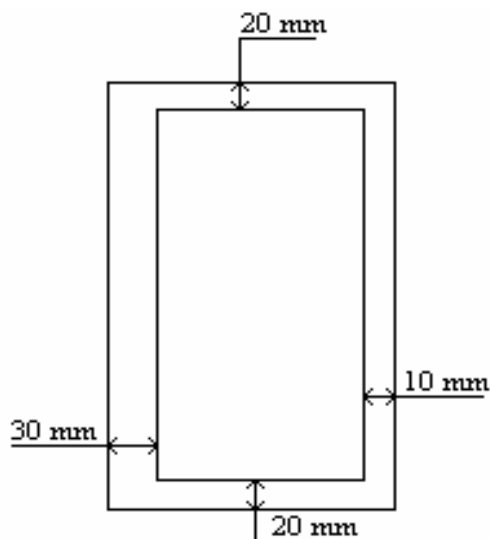
Додатки слід позначати послідовно великими літерами української абетки, наприклад, «Додаток А», «Додаток Б» і т.д.

! Додатки мають наскрізну нумерацію сторінок, але не включаються до загального обсягу роботи.

Робота оформлюється з одного боку аркуша білого паперу формату А4.

Приклад загального оформлення сторінки роботи

Текст роботи у комп'ютерному варіанті, має набирати: 60 символів у рядку та до 30 рядків на сторінці.

Текст роботи необхідно друкувати, залишаючи поля таких розмірів:

ліве – не менше 30 мм

праве – не менше 10 мм

верхнє – не менше 20 мм

нижнє – не менше 20 мм.

Вимоги до комп'ютерного набору тексту:

- текстовий редактор – WORD
- гарнітура шрифту – Times New Roman
- кегль шрифту (розмір) – 14
- кількість символів у рядку – не менше 60
- абзац – 1,25 см
- міжрядковий інтервал – полуторний
- кількість рядків на сторінці – до 30
- міжрядковий інтервал між заголовком (назвою розділу чи підрозділу) і текстом – 20 мм

Заголовки структурних частин роботи «ЗМІСТ», «ВСТУП», «РОЗДІЛ», «ВИСНОВКИ», «СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ», «ДОДАТКИ» друкують великими літерами симетрично до тексту (шрифт – 14 напівжирний), заголовок центрується.

- Заголовки підрозділів друкують маленькими літерами, крім першої – великої, з абзацного відступу, шрифт 14 – напівжирний. Крапку в кінці заголовка і підзаголовків не ставлять.

- Перенос слів у заголовках не допускається. Підкреслення заголовків не допускається.

- Кожен новий розділ роботи треба починати з нової сторінки. Відступ між підрозділами – один рядок.

❖ **Нумерація сторінок.** Нумерацію сторінок, розділів, підрозділів, додатків (малюнки, таблиці, тощо) подають арабськими цифрами без знака № у правому верхньому куті. Крапка після номера сторінки не ставиться.

✓ Нумерація сторінок у курсових роботах починається з цифри «4», на другій сторінці вступу, враховуючи попередні сторінки (титульний аркуш, зміст та першу сторінку вступу).

✓ Нумерація сторінок у магістерських роботах починається з цифри «6», на першій сторінці вступу, враховуючи попередні сторінки (титульний аркуш, технічне завдання, реферати, зміст).

Нумерація сторінок в роботі є наскрізною, враховуючи додатки.

В тексті дипломної роботи номер розділу ставлять після слова «РОЗДІЛ», після номера крапку не ставлять, потім з нового рядка друкують заголовок розділу. Розділи повинні мати наскрізну нумерацію у межах всієї роботи і нумеруватись арабськими цифрами.

Підрозділи нумерують у межах кожного розділу. Номер підрозділу складається з номера розділу і порядкового номера підрозділу, між якими ставлять крапку, наприклад: 2.3. – третій підрозділ другого розділу. Потім у тому ж рядку друкують заголовок підрозділу. Приклад оформлення змісту та заголовків наведено у додатках К та Л.

3.2. Оформлення ілюстрацій і таблиць

✎ Ілюстрації (фотографії, креслення, схеми, графіки, карти) і таблиці необхідно подавати у роботі безпосередньо після тексту, де вони згадані вперше, або на наступній сторінці.

✎ Ілюстрації позначають словом «Рис.» і нумерують послідовно в межах розділу, за винятком ілюстрацій, поданих у додатках.

✎ Номер ілюстрації повинен складатися з номера розділу і порядкового номера ілюстрації, між якими ставиться крапка.

Наприклад: Рис. 1.2. (другий малюнок першого розділу).

! Номер ілюстрації, її назва і пояснювальні підписи розміщують послідовно під ілюстрацією напівжирним шрифтом.

Якість ілюстрацій повинна забезпечувати їх чітке відтворення (див. рис. 3.1.).

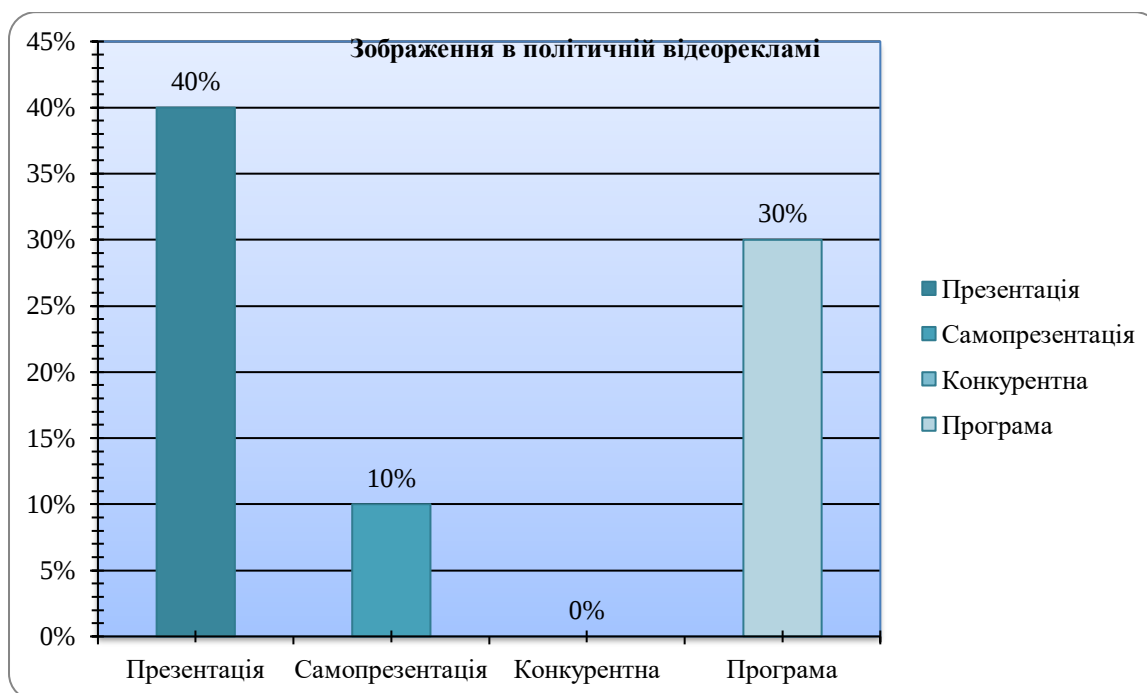

Рис. 3.1. Використання зображень в політичній відеореklamі та їх спрямованість

✎ Цифровий матеріал, як правило, повинен оформлюватись у вигляді таблиць. Кожна таблиця повинна мати назву, яку розміщують над таблицею і друкують симетрично до тексту.

Назву і слово «Таблиця» починають з великої літери. Назву не підкреслюють.
Приклад побудови таблиці:

Таблиця 3.2.

Назва таблиці

	Заголовки граф (стовпчиків)	
	Підзаголовки граф (стовпчиків)	Підзаголовки граф (стовпчиків)
Боковик (заголовки рядків)		

Таблиці нумерують послідовно в межах розділу (за винятком таблиць, поданих у додатках). У правому верхньому куті над відповідним заголовком таблиці розміщують напис «Таблиця» із зазначенням її номера. Номер таблиці повинен складатися з номера розділу і порядкового номера таблиці, між якими ставиться крапка, наприклад: Таблиця 1.2. (друга таблиця першого розділу). Якщо у роботі одна таблиця, її нумерують за загальними правилами.

Таблицю розміщують після першого згадування про неї в тексті. В тексті повинна бути вказівка на таблицю. Наприклад, «...статистичні дані наведені в таблиці 4.2.» або (див. табл. 4.2.). Таблицю розміщують таким чином, щоб її можна було читати без повороту переплетеного блоку роботи або з поворотом за годинниковою стрілкою.

РОЗДІЛ 5

ВИМОГИ ЩОДО ОРИГІНАЛЬНОСТІ ТЕКСТУ ТА ЗАПОБІГАННЯ ПЛАГІАТУ В НАУКОВИХ РОБОТАХ

5.1. Загальні поняття та визначення

Відповідно до чинної нормативно-правової бази України та внутрішніх документів університету, зокрема:

- Законів України:
 - «Про вищу освіту»,
 - «Про наукову і науково-технічну діяльність»,
 - «Про авторське право і суміжні права»;
- Цивільного кодексу України (розділ про інтелектуальну власність);
- Листа МОН України «Рекомендації щодо запобігання академічному плагіату та його виявлення» (№1/11-8681 від 15.08.2018);
- Кодексу академічної доброчесності ЗНУ (протокол №2 від 30.10.2018);
- Положення ЗНУ «Про запобігання та виявлення плагіату в кваліфікаційних роботах та дисертаціях» кваліфікаційна робота допускається до захисту за умови виконання вимог академічної доброчесності.

Академічна доброчесність – це сукупність етичних принципів та визначених законом правил, якими мають керуватися учасники освітнього процесу під час навчання, викладання та провадження наукової (творчої) діяльності з метою забезпечення довіри до результатів навчання та/або наукових (творчих) досягнень.

Порушення академічної доброчесності

Порушенням академічної доброчесності вважаються будь-які дії, що спотворюють результати дослідження або порушують права інших авторів. Серед них:

- списування;
- фабрикація та фальсифікація даних;
- неправомірне використання чужих матеріалів.

Найбільш поширеним порушенням є **плагіат**.

 Плагіат – привласнення авторства на чужий твір науки, літератури, мистецтва або на чуже відкриття, винахід чи раціоналізаторську пропозицію, а також використання у своїх працях чужого твору без посилання на автора.

Юридичне визначення цього терміну вперше з'явилося в українських нормативних документах лише в липні 2001 р. в новій редакції Закону України «Про авторське право і суміжні права». Єдиного, вичерпного та загальноприйнятого визначення плагіату не існує. Приміром, автори одного з найбільших англomовних ресурсів для виявлення плагіату «Turnitin» дають такі визначення цього поняття:

- вкрасти ідею або слова іншої людини і видати їх за власні;
- використати результати роботи іншої людини без вказання джерела, звідки вони були взяті;

- повністю або частково вкрати мистецький, науковий або інший твір чи роботу та видати їх за свою;
 - представити вже існуючу ідею або продукт як новий та оригінальний.
- Крім того, в різних сферах і галузях діяльності плагіат може мати більш персоніфіковані відносно специфіки цієї діяльності визначення. Так, в навчальних закладах він може розглядатися як:
- офіційно не підтверджена домовленість між щонайменше двома учнями, наслідком якої є виконання однакових, або майже однакових робіт;
 - фальсифікація – зміст завдань, наприклад, статистичні показники, були вигадані або невірно вказані як результат власної роботи;
 - реплікація – коли учень подає на оцінювання однакову, або майже однакову роботу кілька разів для підняття власного академічного рейтингу;
 - використання не дозволених допоміжних матеріалів під час іспитів;
 - отримання недозволеної копії екзаменаційних завдань;
 - спілкування з іншими учнями під час іспитів для розв'язання завдань;
 - представлення себе під іменем іншого на іспитах.

5.2. Класифікація типів плагіату

Отже, плагіат в будь-якому разі розглядається як шахрайство, суть якого – у крадіжці чужої роботи або її частини і представленні її як власної. Загалом, плагіат можна поділити на **три основні типи**:

- ◆ Копіювання чужої роботи (як без, так і з відома) та оприлюднення її під своїм іменем.
- ◆ Представлення суміші власних та запозичених в інших аргументів без належного цитування джерел.
- ◆ Перефразування чужої роботи без належно оформленого посилання на оригінального автора або видавця.

Подібну, але більш розгорнуту класифікацію пропонують автори вже згаданого ресурсу «Turnitin»:

- Видання виконаної іншим автором роботи за свою без внесення в неї жодних змін.
- Копіювання значної частини чужої роботи в свою без внесення в запозичене жодних змін.
- Копіювання інформації з кількох різних джерел без внесення в неї правок. «Маскування плагіату» самотійним написанням перехідних речень між скопійованими частинами.
- Внесення незначних правок у скопійований матеріал (переформулювання речень, зміна порядку слів в них тощо).
- Повне запозичення текстів з інших джерел, але цілковите їх перефразування.
- Видання власної колись вже написаної роботи за нову.

Найочевиднішими є перші типи. Їх найлегше виявити. Натомість, перефразування чужої роботи та порушення правил цитування, що також є плагіатом, виявити значно важче.

5.3. Шляхи виявлення плагіату

Однією з особливостей виявлення плагіату на ранніх етапах розвитку людства була ускладненість цього процесу через обмежені можливості автора прослідкувати долю своїх творів. Наприклад, обмежена кількість примірників твору, створених шляхом рукописного копіювання невідомо де, ким та коли. Іншими словами, проживаючи в певній країні, ймовірність дізнатися автору про запозичення його твору в іншій країні була дуже невеликою.

На сьогоднішній день розвиток інформаційних технологій, з одного боку, дає можливість швидкого багаторазового використання твору, (фотографування, копіювання, сканування, і нарешті, розповсюдження в мережі Інтернет), з іншого – створює умови для швидкого виявлення плагіату. Якщо раніше, автор міг не здогадуватися про неправомірне використання його твору, то тепер приховати цей факт досить складно.

Наприклад, достатньо набрати характерний вислів з твору, який за підозрою автора використаний плагіатором, в Інтернет-пошуковій системі Google.

При виявленні плагіату в літературних творах наукового характеру необхідно враховувати відмінності притаманного їм наукового стилю викладення інформації від художнього стилю літературних творів. Основними характерними рисами літературних творів наукового характеру, є: *ясність і предметність тлумачень, логічна послідовність і доказовість викладу, аргументація та переконливість тверджень.*

Науковий стиль літературних творів позбавлений ознак, які є характерними для літературних творів художнього характеру, а саме: *образності, поетичного живопису, зображувальності, експресії.* Саме через наявність таких ознак художні літературні твори значною мірою передають індивідуальність автора.

При виявленні плагіату слід брати до уваги той факт, що він може бути не тільки «прямим», а й завуальованим. Наведемо визначення цих понять.

 Прямий плагіат (відкритий) – це пряме відтворення (відображення) чужого твору або його частини під своїм іменем.

 Завуальований плагіат – полягає у тому, що текст твору зазнає несуттєвих змін шляхом заміни окремих слів та виразів їх синонімічними аналогами. При цьому форма твору в цілому не змінюється.

З розвитком інформаційних технологій до візуального визначення плагіату шляхом порівняння текстів двох творів додалися і технічні способи, які полягають в автоматичному порівнянні електронного тексту з базою даних інших текстів.

Інколи встановлення факту запозичення (використання) чужого твору недостатньо для визначення того, хто з двох творців у кого вкрав. При виявленні плагіату важливо враховувати момент первинності створення твору. Тобто, чий твір був створено першим. Раніше це можливо було встановити лише шляхом криміналістичної почеркознавчої експертизи (якщо мова йде про рукописний текст), за встановленням дати нанесення тексту на паперовий носій, за датою надходження рукопису твору до друкарні чи за датою видання твору.

Сьогодні, за умови створення твору в електронному вигляді і можливості його розміщення в мережі Інтернет, встановлення факту першості є більш складним і потребує застосування певних технічних «хитрощів».

Наприклад, автор шляхом використання спеціальної програми може замінити у всьому тексті кириличні літери (с, а, р, о, є, х, Н) на візуально ідентичні літери латинського алфавіту (с, а, р, о, е, х, Н). Що це дає? Це прихована ознака авторства, про яку знає тільки автор. Тому, візуально в електронному вигляді такі два твори не будуть відрізнятися, але при обробці спеціальною програмою ця прихована ознака буде відображена.

Ще один спосіб прихованої ознаки авторства – це приховування в певних частинах тексту спеціальної інформації (наприклад, прізвища автора), закодованої за спеціальним алгоритмом.

5.4. Перевірка на академічний плагіат

В ЗНУ обов'язковій перевірці на академічний плагіат підлягають:

- кваліфікаційні роботи здобувачів вищої освіти ступенів бакалавр, магістр, наукового ступеня доктора філософії.
- організацію перевірки вищезазначених матеріалів здійснюють завідувачі кафедр та/або відповідальні особи на кафедрі, наукові керівники.

Будь-які форми використання текстів інших авторів, що сьогодні визнані плагіатом, а мають бути усунені з оригіналу наукової роботи студента, що подається на захист.

☞ Програмно-технічні засоби перевірки на академічний плагіат є допоміжним засобом перевірки робіт на предмет виявлення фактів та обсягу неправомірних запозичень у поданій роботі.

☞ Безпосередньо перевірку бакалаврських, магістерських робіт, здійснюють відповідальні особи, які призначаються завідувачем кафедри.

☞ Перевірка бакалаврських, магістерських робіт на наявність академічного плагіату проводиться з використанням програмно-обчислювального комплексу StrikePlagiarism на основі укладеного ЗНУ Договору надання послуг із ТОВ «ПЛАГІАТ».

☞ При прийнятті остаточного рішення щодо наявності/відсутності плагіату враховується специфіка роботи, що перевіряється (галузь знань, спеціальність) та її унікальність.

☞ Після отримання технічного звіту програмної системи StrikePlagiarism обов'язковою є експертна оцінка результатів перевірки.

☞ **Перевірка унікальності тексту** – одна з найважливіших дій при написанні текстів наукових робіт.

Текст вважається повністю унікальним, якщо більш ніде в інтернеті використовувана комбінація слів не зустрічається. Тобто ніде не повторюються фрази з тексту. Унікальність текстів вимірюється у відсотках. 100% — повна унікальність текстового матеріалу.

! Студент та науковий керівник несуть відповідальність за якість тексту роботи.

! При пред'явленні роботи на нормоконтроль науковий керівник має на титульній сторінці вказати % унікальності тексту роботи.

! У відгуку наукового керівника, який подається екзаменаційній комісії також має бути зазначений цей показник.

! Використання запозиченого матеріалу без посилання на автора у роботах здобувачів вищої освіти ступеня бакалавр, магістр є підставою щодо прийняття комісією рішення про недопущення до захисту та відправку матеріалів на доопрацювання. У випадку повторного виявлення академічного плагіату у кваліфікаційній роботі здобувач вищої освіти може бути притягнутий до такої форми відповідальності як відрахування з Університету (за рішенням Вченої ради).

Чек-лист студента-соціолога (перед написанням і під час підготовки кваліфікаційної роботи)

1. Розуміння базових понять

✓Я знаю, що:

- **Академічна доброчесність** – це дотримання етичних норм, чесність у використанні результатів інших досліджень і відповідальність за власні наукові результати.
- **Плагіат** – привласнення чужого тексту чи ідей без посилання. Це стосується не лише великих фрагментів, а навіть одного речення.
- **Академічний плагіат** – представлення чужих наукових результатів як власних.
- **Самоплагіат** – використання у кваліфікаційній роботі власних попередніх публікацій без позначення, що вони були опубліковані раніше.
- **Цитата** – точний уривок з чужої роботи з обов'язковим зазначенням автора і джерела.

2. Правильне використання джерел

✓Я дотримуюсь правил цитування:

- Кожна запозичена ідея, факт або формулювання супроводжується посиланням.
- Цитую для підтвердження власних аргументів.
- Використовую подвійне цитування, якщо наводжу думку, що була процитована в іншому джерелі (вказую обидва джерела).
- Окремо виділяю **список літератури** у кінці роботи, оформлений за ДСТУ

3. Самостійність і творчість

✓Я усвідомлюю, що:

- Кваліфікаційна робота повинна бути результатом моєї особистої інтелектуальної діяльності.

- Завдання роботи передбачає аналітичну та дослідницьку складову, а не лише компіляцію матеріалів.
- Використання фабрикації (вигадування даних) або фальсифікації (навмисне викривлення результатів) неприпустиме.

4. Перевірка роботи

✓ Я знаю, що:

- Усі кваліфікаційні роботи (бакалаврські та магістерські) підлягають перевірці на плагіат.
- Робота подається в електронному форматі (*.doc, *.docx, *.rtf, *.pdf).
- Перевірка проводиться за допомогою системи **StrikePlagiarism**.
- Остаточний висновок щодо наявності чи відсутності плагіату робить експерт (науковий керівник, відповідальна особа на кафедрі).

5. Відповідальність за порушення

✓ Я усвідомлюю можливі наслідки:

- Якщо в роботі виявлено плагіат – мене можуть **не допустити до захисту**.
- У разі повторного порушення – можливе **відрахування з університету**.

6. Як уникнути порушень

✓ Для запобігання плагіату я:

- Використовую конспекти, власні формулювання та аналітичні висновки.
- Працюю з перевіреними науковими джерелами.
- Використовую електронні системи перевірки на унікальність, щоб упевнитися у правильності цитувань.
- Консультуюсь із науковим керівником щодо оформлення роботи.

Дотримання академічної доброчесності не лише гарантує допуск до захисту, а й підвищує якість дослідження, зміцнює довіру до результатів роботи та формує професійну репутацію майбутнього соціолога.

РОЗДІЛ 6

ОСОБЛИВОСТІ ЗАХИСТУ КУРСОВИХ ТА КВАЛІФІКАЦІЙНИХ РОБІТ

6.1. Обов'язки наукового керівника

 При підготовці курсових та кваліфікаційних робіт обов'язки наукового керівника полягають у наступному:

- Допомога у визначенні та формулюванні актуальної наукової теми дослідження;
- Поради щодо формулювання та реалізації наукової концепції;
- Допомога при складанні змісту та розробці плану виконання наукової роботи;
- Рекомендації щодо підбору літератури;
- Навчання прийомам написання наукових текстів (аналізу, порівняння, пошуку тотожного та відмінного, синтезу, узагальнення та системного мислення, послідовності та обґрунтованості викладення висновків, наукової полеміки);
- Навчання прийомам правильного цитування;
- Допомога з підбором методів емпіричного дослідження та формулюванням його програмних засад;
- Консультаціях щодо поетапного написання роботи, від чернетки до чистового варіанту.
- **Написання відгуку наукового керівника, в якому характеризуються основні здобутки роботи, визначається її відповідність кваліфікаційному рівню, зазначається ступінь унікальності тексту роботи.**

! Текст роботи, що подається до захисту, повинен бути вчитаний як студентом, так і науковим керівником. Не вчитаний текст з лексичними та орфографічними помилками є неприпустимим.

6.2. Нормоконтроль та рецензування

! Нормоконтроль є важливою складовою частиною підготовки роботи до захисту, оскільки показує наскільки вона відповідає нормам і вимогам до такого типу робіт.

Кваліфікаційні роботи подаються на нормоконтроль за три тижні до захисту. Дати нормоконтролю визначаються нормоконтролером. Зазвичай нормоконтроль проводиться в два етапи.

На нормоконтроль подається в роздрукованому вигляді:

- текст роботи вчитаний студентом та науковим керівником
- титульний аркуш
- реферат українською мовою
- реферат англійською мовою
- технічне завдання.

Нормоконтролер, за необхідності, вносить у місцях, де повинні бути внесені виправлення, позначки ручкою чи олівцем.

Виправлення допущених помилок є обов'язковим. Після завершення нормоконтролю та врахування всіх зауважень, нормоконтролер ставить свій підпис у відповідній графі технічного завдання.

! Роботи, що не пройшли нормоконтроль не можуть вважатись такими, що повною мірою відповідають встановленим вимогам до даного типу робіт. На рецензування робота подається не пізніше ніж за тиждень до захисту. Ознайомившись з роботою, рецензент повинен її оцінити і скласти рецензію. Рецензія має довільну форму, але в ній обов'язково повинні бути зазначені наступні складові:

- оцінка актуальності теми та проблеми роботи;
- оцінка новизни, оригінальності та самостійності роботи;
- оцінка застосовуваних в роботі теоретичних та емпіричних методів дослідження;
- оцінка теоретичних та практично-прикладних результатів роботи;
- оцінка рівня використання літератури та якості оформлення роботи;
- зазначення недоліків роботи та зауваження;
- оцінки дипломного проекту за національною шкалою (5-відмінно, 4-добре, 3-задовільно, 2-незадовільно) і можливості присвоєння дипломнику кваліфікації, що здобувається.

За бажанням, рецензент може додатково перевірити текст роботи на унікальність та наявність/відсутність плагіату.

На захисті рецензія зачитується рецензентом або, в разі його відсутності, головою ЕК. Студент має право відповісти на зауваження рецензента. Негативна рецензія не є підставою для недопуску студента до захисту.

6.3. Підготовка до виступу за результатами роботи

☞ Перше і найголовніше, з чого починається підготовка до захисту роботи – це розробка виступу за результатами дослідження у формі усної доповіді, що супроводжується презентацією, яка покликана розкрити сутність, теоретичне й практичне значення результатів проведеної роботи.

☞ У структурному відношенні доповідь можна поділити на три частини, кожна з яких є самостійним смисловим блоком, хоча в цілому вони логічно взаємопов'язані і представляють єдність, що характеризує зміст проведеного дослідження.

- ❖ Перша частина доповіді віддзеркалює вступ роботи. Тут необхідно вказати актуальність роботи, проблему, гіпотези, методи, за допомогою яких одержано фактичний матеріал, а також охарактеризувати склад роботи і її загальну структуру.
- ❖ Далі потрібно вказати основні теоретичні здобутки та особливу увагу слід звернути на результати емпіричного дослідження.
- ❖ Закінчується доповідь підсумковою частиною, яка будується за висновками роботи.

Вони повинні:

- Відображати результати виконання поставлених в роботі завдань.

➤ Містити результати, що дозволяють підтвердити чи спростувати гіпотези дослідження (теоретичні).

➤ Також у висновках потрібно сформулювати наукову та соціально-практичну значимість результатів роботи.

! **Виступ повинен тривати не більше 7 хвилин.**

☞ Відповіді на питання – це також частина захисту науково-дослідної роботи. Знання тексту і розуміння проблеми дослідження – ключовий фактор гарної оцінки роботи. Як правило, в процесі захисту з'ясовується, наскільки добре автор розуміє тему роботи і вільний у міркуваннях про неї, вміє фахово та коректно вести дискусію.

! Не варто мовчати у відповідь на поставлене запитання. Коли задається питання, необхідно подякувати за нього: крім дотримання наукової етики, виголошення подяки дасть кілька секунд для того, щоб внутрішньо зібратися з думками і найбільш точно вибудувати відповідь.

! Не варто відповідати на питання односкладово «так» або «ні». Відповідь на питання комісії повинна бути повною і розгорнутою.

! Також не варто відповідати питанням на питання.

☞ У випадку згоди з зауваженнями можливим є використання відповідей такого типу: «Вказані недоліки можуть бути виправлені...», «Я згодний із тим, що...», «Зауваження по роботі справедливі та потребують додаткового часу для опрацювання...».

☞ У випадку незгоди з зауваженнями (тільки якщо ця незгода підкріплена даними дослідження) можна заперечувати таким чином: «Я дозволю собі не погодитись зі зауваженням, це обґрунтовано тим, що...», «У зв'язку із зауваженнями хотілось би звернути увагу на таке...» і т. п.

Відповіді мають бути короткими, чіткими й добре аргументованими. Якщо можливі посилання на тексти робіт або на авторів концепцій чи підходів, то їх слід робити.

6.4. Критерії оцінювання курсових та кваліфікаційних робіт.

Відмінно – робота виконана самостійно на високому науково-теоретичному рівні. Характеризується послідовністю, логічністю викладення матеріалу, наявністю відповідних висновків і пропозицій. Робота містить ґрунтовний аналіз теоретичних праць та емпіричного матеріалу з обраної тематики, а також результати власних досліджень. Має позитивні відгуки наукового керівника і рецензента. При захисті роботи студент показав глибокі теоретичні знання, вільно використовував дані проведених досліджень, логічно й вичерпно відповідав на поставлені запитання.

Добре – робота виконана самостійно на високому науково-теоретичному рівні. Характеризується послідовністю, логічністю викладення матеріалу, наявністю відповідних висновків і пропозицій. Робота містить певний аналіз теоретичних праць та емпіричного матеріалу з обраної тематики, а також результати власних досліджень. Має позитивні відгуки наукового керівника і рецензента. При

захисті роботи студент показав володіння матеріалами дослідження, відповідав на поставлені запитання без особливих труднощів.

Задовільно – робота виконана самостійно на задовільному науково-теоретичному рівні. В роботі іноді допускаються порушення логічності й систематичності викладу, відсутні ґрунтовні висновки, а пропозиції мають декларативний характер. Робота містить поверховий аналіз теоретичних праць та емпіричного матеріалу з обраної тематики, а результати власних досліджень не завжди є обґрунтованими. Має позитивний відгук наукового керівника. Рецензія містить суттєві зауваження, або є негативною. При захисті роботи студент показав поверхове володіння матеріалами дослідження, відповів тільки на деякі з поставлених запитань.

Незадовільно – низький рівень самостійності роботи (наявна реферативність та компіляція; виявлено плагіат). В тексті роботи постійно порушується логіка викладу матеріалу, вона не має дослідницького характеру, не містить аналізу досліджуваної проблеми, частини роботи не відділені логічними висновками. У відгуку містяться критичні зауваження від наукового керівника. Рецензія має суттєві зауваження, або є негативною. При захисті студент не орієнтувався в тематиці, не відповів на більшість поставлених питань.

Шкала оцінювання: національна та ECTS

За шкалою ECTS	За шкалою університету	За національною шкалою
A	90 – 100 (відмінно)	5 (відмінно)
B	85 – 89 (дуже добре)	4 (добре)
C	75 – 84 (добре)	
D	70 – 74 (задовільно)	3 (задовільно)
E	60 – 69 (достатньо)	
FX	35 – 59 (незадовільно – з можливістю повторного складання)	2 (незадовільно)
F	1 – 34 (незадовільно – з обов'язковим повторним курсом)	

РОЗДІЛ 7

ОСОБЛИВОСТІ ВИКОНАННЯ ЕМПІРИЧНИХ ДОСЛІДЖЕНЬ З СОЦІОЛОГІЇ

7.1. Програма соціологічного дослідження

Остаточного утвердившись у виборі виду соціологічного дослідження, переходять до його безпосередньої підготовки – розробки програми, робочого плану та допоміжних документів, які надаються у додатках роботи.

Отже, будь-яке соціологічне дослідження незалежно від його виду починається з розробки програми, яка має у своєму складі теоретичне обґрунтування методологічних підходів і методичних прийомів вивчення конкретного соціального явища або процесу.

❖ Програма дослідження – це виклад його теоретико-методологічних передумов (загальної концепції) відповідно до основними цілями робиться роботи і гіпотез дослідження із зазначенням правил процедури, а також логічної послідовності операцій для їх перевірки.

Розглянемо основні вимоги, що пред'являються до програми соціологічного дослідження.

Програма соціологічного дослідження зазвичай містить досить докладний і чіткий виклад ряду питань. Як правило, виділяють дві частини програми: методологічну і методичну, але іноді додають ще процедурну.

✎ У методологічній частині програми повинні бути представлені формулювання і обґрунтування соціальної проблеми, зазначена мета, визначені об'єкт і предмет вивчення, здійснений логічний аналіз ключових понять, сформульовані гіпотези і завдання дослідження.

✎ У методичній частині наводяться характеристики обстежуваної сукупності і використовуваних методів збору первинної соціологічної інформації, логічна структура інструментарію для збору цієї інформації, логічні схеми її комп'ютерної обробки.

✎ У процедурній частині обумовлюється складання фінансового кошторису (якщо це потрібно), робочого плану, допоміжних документів.

Така структура програми дослідження допомагає уникнути помилок в процесі проведення дослідження та аналізу його результатів, тому її потрібно строго дотримуватися.

Структура програми соціологічного дослідження наведена в Додатку А, приклад програми соціологічного дослідження наведений в Додатку Б.

6.2. Методи збору соціологічної інформації

Головною особливістю будь-якого соціологічного дослідження є використання специфічних методів збору інформації, що дозволяють здійснювати аналіз досліджуваних соціальних проблем.

Існує чотири основні методи емпіричного соціологічного дослідження: спостереження, аналіз документів, опитування і соціальний експеримент.

➤ **Спостереження в соціології.**

✓ *Спостереження* – це метод збору первинних емпіричних даних, який полягає в спрямованості, систематичному сприйнятті і реєстрації значущих з точки зору цілей і завдань дослідження соціальних процесів, явищ, ситуацій, фактів, що піддаються контролю і перевірці.

Залежно від ступеня стандартизації техніки спостереження можна виділити дві основні різновиди цього методу.

◆ Стандартизована техніка спостереження передбачає:

- наявність попередньо детально розробленого списку подій, ознак, які доведеться спостерігати;
- визначення умов і ситуацій спостереження; наявність інструкції для спостерігачів;
- однакові кодифікатори для реєстрації спостережуваних явищ.

◆ Другий різновид методики спостереження – не стандартизовані спостереження. У цьому випадку дослідник визначає лише загальні напрямки спостереження, згідно з якими результати фіксуються у вільній формі безпосередньо в процесі спостереження або пізніше по пам'яті.

Соціологічні школи, орієнтовані на якісні методи вивчення суспільства, використовують метод спостереження як один з центральних самостійних методів. Соціально несхвалювана, поведінка, девіантна поведінка, закриті релігійні організації або субкультури та поведінка їх членів і т.д. вимагають активного залучення методу спостереження.

Одним з класичних, прикладів є вивчення методом включеного спостереження життя жебраків м. Чикаго М. Андерсеном чи дослідження професора соціології університету Каліфорнії в Берклі М. Борового, який протягом декількох років працював в різних країнах звичайним робітником на різних заводах.

Самостійну роль метод спостереження грає при вивченні унікальних і швидкоплинних явищ суспільного життя і при дослідженні окремих локальних об'єктів. У деяких ситуаціях, таких як катастрофи, сильне нагнітання соціальної напруги в суспільстві, спостереження стає мало не єдиною можливим підходом до вивчення соціальної реальності.

☞ Також спостереження можна розділити на: включене і невключене та відкрите і приховане.

Процес дослідження соціального явища методом спостереження умовно можна представити у вигляді такої послідовності кроків:

- формулювання проблеми, опис об'єкта спостереження, визначення завдань;
- визначення одиниць спостереження та індикаторів досліджуваних аспектів поведінки;
- розробка системи понять, у термінах яких будуть описуватися результати спостереження;
- розробка технічних документів для фіксації спостережуваного явища (картки, бланки протоколів, бланки і т. п.);
- запис результатів спостережень;

- аналіз і інтерпретація даних, підготовка звіту і висновків за підсумками дослідження.

➤ **Аналіз документів.**

Документальні джерела несуть унікальну і різноманітну інформацію про соціальні явища і процеси.

✓ *Аналіз документів* – це сукупність методичних прийомів, що застосовуються для вилучення з документальних джерел соціологічної інформації, необхідної для вирішення дослідницьких завдань.

✓ У соціології *документом* називається спеціально створений людиною предмет, призначений для передачі і зберігання інформації.

Аналіз документів забезпечує отримання надійної соціальної інформації, часто виступає додатковим методом отримання первинної соціологічної інформації з метою уточнення, збагачення чи порівняння результатів спостереження або опитування, їх перевірки.

◆ **Кількісний аналіз документів (контент-аналіз).** Найбільш істотним обмеженням, пов'язаним з використанням традиційних методів аналізу таких документів, як газети і т.п. джерела, є можливість, суб'єктивних впливів на результати аналізу, тобто впливу установок дослідника, його інтересів, сформованих стереотипних уявлень про предмет аналізу.

Ці впливи можуть не усвідомлюватись, а чітких критеріїв для виявлення подібних впливів при інтуїтивному аналізі не існує. Даний недолік долається методиками формалізованого аналізу, які засновані на статистичному розрахунку різних об'єктивних характеристик тексту.

Потенційними об'єктами дослідження в контент-аналізі можуть бути будь-які документальні джерела, що містять текст – книги, газети, пісні, промови, виступи, листи, щоденники, відповіді на відкриті запитання анкет.

👉 Завдання, які вирішуються методом контент-аналізу, укладаються в досить просту і очевидну схему: «Хто сказав, що, кому, як, з якою метою і з яким результатом?»

👉 У контент-аналізі рахуються текстові одиниці (та їх взаємозв'язки з іншими) або теми за стандартизованою методикою у обраному масиві документів;

Контент-аналіз доцільно використовувати при наявності великих текстових масивів з чіткою структурою, яка визначається комунікативними намірами авторів тексту. Цей метод широко використовується при вивченні повідомлень, трансльованих на масову аудиторію ЗМІ.

➤ **Опитування в соціології.**

Найбільш поширеним методом соціологічного дослідження є опитування. Є необхідним при вивченні стану і рівня розвитку громадської думки та свідомості, соціально-психологічних чинників впливу на поведінку особистості чи

соціальної групи. З його допомогою можна також отримувати інформацію про потреби, інтереси, мотивації, настрої, цінності і переконання людей.

✓ *Опитування* – це збір первинної інформації шляхом безпосередньої (бесіда, інтерв'ю) або опосередкованої (анкета) взаємодії дослідника з опитуваними щодо певної проблеми.

❖ Існують дві основні форми опитування: *інтерв'ю і анкетне опитування*.

❖ Вибір виду опитування визначається цілями дослідження, його організаційно-економічними можливостями, а також вимогами до достовірності і надійності інформації.

При анкетуванні опитуваний самостійно сприймає текст запитальника і сам його заповнює. У разі інтерв'ювання в ролі посередника між текстом опитувальника і респондентом (опитуваним) виступає інтерв'юер. Інтерв'юер ставить запитання, вислуховує відповіді респондента і фіксує їх зміст відповідно до процедури, передбаченої інструкціями.

◆ **Анкетування.**

▪ *Анкета* – це упорядкований за змістом і формою набір запитань і висловлювань у вигляді опитувального листа, опитувальника. При розробці анкети необхідно дотримуватися таких правил:

Зміст анкети має бути підпорядкований темі та завданням дослідження. Для цього кожне з питань потрібно співвіднести з дослідницькими завданнями.

Мова анкети повинна бути звільнена від поширених кліше, газетних штампів і стереотипних оборотів. Вона повинна бути близькою до розмовної мови обстежуваної сукупності осіб і оперувати ситуаціями, досить близькими і зрозумілими респондентам.

Послідовність питань слід будувати таким чином, щоб протягом всього процесу заповнення анкети, опитування у відповідального зберігався інтерес до неї і стимулювалося бажання відповідати на питання.

При формулюванні варіантів відповіді – потрібно уникати психологічного тиску на респондента, нав'язування йому точки зору, найбільш зручної для дослідника. Необхідно дотримуватися симетрії в підборі «позитивних» і «негативних» суджень, звертати увагу на їх розташування в самій анкеті.

Респондент не повинен вирішувати в ході опитування складних завдань, що віднімають у нього багато часу.

Анкету необхідно оформлювати акуратно, в її поліграфічному оформленні рекомендується використовувати різні шрифти, що відокремлюють формулювання питань відповідей, пояснення респондентам щодо способу її заповнення.

◆ **Інтерв'ю.**

▪ *Інтерв'ювання* – спосіб проведення соціологічних опитувань як цілеспрямованої бесіди інтерв'юера і опитуваного.

Розрізняють декілька видів інтерв'ю. Стандартизоване і вільне інтерв'ю в залежності від того, наскільки жорстко і детально розроблені для інтерв'юера

правила встановлення контакту з респондентом, послідовність питань і їх формулювання, можливості в ході бесіди приймати власні методичні рішення. Ступінь стандартизації інтерв'ю визначається цілями дослідження, характером очікуваної інформації та обсягом вибірки.

Коли соціолог планує опитування значної сукупності людей (декількох сотень або тисяч), коли змістовна структура досліджуваної проблеми чітко визначена і адаптована до рівня буденної свідомості опитуваних, тоді найбільш підходящим методом збору даних є стандартизоване (формалізоване) інтерв'ю з закритими питаннями. Цей різновид інтерв'ю зводить до мінімуму можливі індивідуальні відхилення від розробленого стандартного плану бесіди з боку як респондента, так і інтерв'юера.

Вільне інтерв'ю передбачає попередню розробку тільки основних напрямків (тематичних блоків) бесіди з респондентом. Формулювання питань, їх послідовність позначаються в процесі інтерв'ю і визначаються індивідуальними особливостями опитуваного. Відповіді респондента фіксуються з максимальною повнотою, включаючи особливості лексики, смислові асоціації та відхилення від теми опитування.

➤ **Соціальний експеримент.**

Одним із способів отримання інформації про кількісну і якісну зміну показників діяльності і поведінки соціального об'єкта в результаті впливу на нього деяких керованих і контролюючих факторів є соціальний експеримент, який передбачає безпосереднє втручання дослідника в реальний хід подій.

✓ *Експеримент* – це метод збору і аналізу емпіричних даних, спрямований на перевірку гіпотез щодо причинних зв'язків між явищами. Зазвичай ця перевірка проводиться шляхом втручання експериментатора в природний хід подій. Експеримент виступає в якості найсильнішого способу перевірки пояснювальних гіпотез.

Логіка експериментального соціологічного аналізу була запропонована Дж. Стюартом Міллем ще в ХІХ в. За так званим правилом згоди Мілля встановлюють зв'язок між двома (або більше) рядами подій, які розглядаються як гіпотетичні причини, і, з іншого боку, подією як можливим наслідком причинних, чинників.

Якщо в одному ряду фіксуються події А, В, С, D і як наслідок – Р, а в іншому ряду М, С, К, L і як наслідок – знову Р, то причиною події Р є, мабуть, С. Решта зустрічаються в одному ряду, але не зустрічаються в іншому. Правило відмінності Мілля використовується для перевірки гіпотези в зворотному порядку: «не-С» має спричинити за собою подія «не-Р».

Така загальна логіка експериментального аналізу. Вона реалізується в натурному і уявному експериментах.

◆ **Натурний (або польовий) експеримент** передбачає втручання експериментатора в природний хід подій.

◆ **Уявний експеримент** – це маніпулювання з інформацією про реальні об'єкти без втручання в дійсний хід подій.

Натурні експерименти ставляться до класу проєктованих: дослідник проєктує передбачувані наслідки, вводить в гру їх гіпотетичні причини. В уявному ж аналізі можливий і зворотний хід умовиводів: від готівки наслідків до можливих причин. Такий експериментальний хід називають ретроспективним аналізом.

☞ Звісно, це тільки загальне уявлення про основи емпіричного соціологічного дослідження, щоб дізнатись більше потрібно опрацювати спеціалізовану літературу.

ЛІТЕРАТУРА

1. Hiebert J., Cai J., Hwang S., Morris A. K., Hohensee C. Doing Research: A New Researcher&Guide. Cham : Springer, 2023. 136 p. URL: <http://ebooks.znu.edu.ua/files/Bibliobooks/Inshi69/0050350.pdf>.
2. Hurst A. Introduction to Qualitative Research Methods : A Helpful Guide for Undergraduates and Graduate Students in the Social Sciences. Corvallis : Oregon State University, 2023. 314 p. URL: <http://files.znu.edu.ua/files/Bibliobooks/Inshi75/0056005.pdf>.
3. Introduction to Sociology / E. Strayer, F. Jones, G. Scaramuzzo [et al.]. LOUIS: The Louisiana. Library Network, 2022. 723 p. URL: <http://files.znu.edu.ua/files/Bibliobooks/Inshi77/0057416.pdf>.
4. Lemonik M. M., Clark A., Clark R. Social Data Analysis: Qualitative and Quantitative Approaches. Providence : Rhode Island College, 2022. 527 p. URL: <http://files.znu.edu.ua/files/Bibliobooks/Inshi77/0057411.pdf>.
5. ДСТУ 8302:2015. Інформація та документація. Бібліографічні посилання. Загальні положення та правила складання. Київ : ДП «УкрНДНЦ», 2016. 16 с.
6. Кодекс академічної доброчесності ЗНУ. URL : https://www.znu.edu.ua/docs/kodeks_akadem_chnoyi_dobrochesnost_.pdf. (дата звернення: 17.12.2024).
7. Положення про організацію освітнього процесу у Запорізькому національному університеті. URL : https://sites.znu.edu.ua/navchalnyj_viddil/normatyvna_basa/polozhennya_pro_organ_zats_yu_osv_tn_ogo_protsestu_u_zapor_z_komu_nats_onal_nomu_un_versitet_.pdf. (дата звернення: 17.12.2024).
8. Положення про порядок запобігання та виявлення академічного плагіату в кваліфікаційних роботах здобувачів вищої освіти та дисертаціях на здобуття наукового ступеня доктора філософії у Запорізькому національному університеті. URL : https://www.znu.edu.ua/pidrozdily/viddil_monitoryngu/polozhennya_2024.pdf. (дата звернення: 17.12.2024).
9. Положення про порядок проведення атестації здобувачів освіти та організацію роботи екзаменаційної комісії в Запорізькому національному університеті. URL : https://sites.znu.edu.ua/navchalnyj_viddil/normatyvna_basa/polozhennya_pro_porya_dok_provedennya_atestats_yi_zdobuvach_v_osv_ti_ta_organ_zats_yu_roboti_ekzamenats_jnoyi_kom_s_yi_v_zapor_z_komu_nats_onal_nomu_un_versitet_.pdf. (дата звернення: 17.12.2024).
10. Практикум з соціології: навчальний посібник для студентів вищих закладів освіти / за ред. В.М. Пічі. Львів : Новий світ-2000, 2004. 368 с.
11. Приклади оформлення бібліографічного опису у списку використаних джерел з урахуванням Національного стандарту України ДСТУ 8302:2015 «Інформація та документація. Бібліографічне посилання. Загальні положення та

правила складання» та поправок, внесених у ДСТУ 8302:2015 Наукова бібліотека ЗНУ. URL : <http://library.znu.edu.ua//2018/priklady-26-11-18-converted.pdf> (дата звернення: 17.12.2024).

12. Приклади оформлення використаних джерел : відповідно до Нац. стандарту України ДСТУ 8302:2015 / ВД Академперіодика НАН України. Київ, 2016. URL: <http://histj.oa.edu.ua/assets/files/Posylannia.pdf> (дата звернення: 27.03.2020).

13. Приклади оформлення цитувань у тексті з урахуванням Національного стандарту України ДСТУ 8302:2015. Наукова бібліотека ЗНУ. URL : <http://library.znu.edu.ua//2019/priklady-citat.pdf> (дата звернення: 17.12.2024).

14. Радченко А.І. Методичні рекомендації щодо нового стандарту «Бібліографічне посилання. Загальні положення та правила складання» (ДСТУ 8302:2015). ВД «Академперіодика» НАН України. 2-ге вид., доповн. К. : Академперіодика, 2017. 18 с.

15. Соціологія: підручник для студентів вищих навчальних закладів / за ред. В.Г. Городяненка. Київ : Академія, 2003. 560с.

16. Український правопис / НАН України, Ін-т мовознавства ім. О.О. Потебні; Ін-т української мови. Київ : Наук. думка, 2012. 288 с.

17. Черниш Н.Й. Соціологія: курс лекцій. Львів : Кальварія, 2003. 544 с.

ДОДАТКИ

Додаток А

Структура програми соціологічного дослідження

Програма соціологічного дослідження на тему «.....»

Методологічна частина

1. Обґрунтування проблеми дослідження (спочатку загальний опис актуальності, потім коротке формулювання одним-двома реченнями проблемної ситуації).

1.1. Характеристика проблеми дослідження (класифікація проблеми за 5 критеріями).

2. Об'єкт дослідження (як правило, та соціальна спільнота яка є носієм проблеми).

3. Предмет дослідження (часто предметом виступають судження, думки, оцінки, відношення тієї соціальної спільноти, що є об'єктом дослідження щодо визначеної наукової проблеми).

4. Мета дослідження.

5. Завдання дослідження (як правило конкретизують мету дослідження, можуть починатись зі слів:

- дослідити.....;
- з'ясувати.....;
- виявити і т.д.....

6. Системний аналіз об'єкта і предмета дослідження.

6.1. Інтерпретація основних понять дослідження (теоретична інтерпретація).

6.2. Операціоналізація (емпірична інтерпретація).

7. Гіпотези дослідження

(Гіпотеза дослідження - це науково обґрунтоване припущення про структуру досліджуваного соціального явища або про характер зв'язків між його компонентами. Основна вимога до формулювання гіпотези полягає в тому, щоб вона могла бути перевірена емпірично.

Це означає, що поняття, що входять до складу гіпотези, повинні бути пов'язані з явищами, доступними спостереженню, вимірюванню, реєстрації та аналізу. Такий зв'язок забезпечується емпіричною інтерпретацією теоретичних понять

(операціоналізацією), такими визначеннями, які вказували б на вчинки людей, результати їх діяльності, думки, знання, оцінки, щодо певних подій чи предметів об'єктивної реальності).

Гіпотеза 1.

Гіпотеза 2.

Гіпотеза 3.

Методична частина

1. Визначення генеральної сукупності (як правило та соціальна група чи спільнота на яку поширюється проблема дослідження).

2. Обґрунтування вибіркової сукупності:

2.1. Вид вибірки або метод її формування..... (наприклад – квотна, кластерна, серійна і т.д.).

2.2. Параметри відбору:..... (наприклад: стать, вік, район проживання, освіта і т.д.).

2.3. Об'єм вибіркової сукупності -(кількість одиниць аналізу або респондентів).

2.4. Похибка вибірки.....(визначається у %).

3. Обґрунтування методу збору соціологічної інформації (вказується який емпіричний метод або їх сполучення використовувались для збору соціологічної інформації в яких формах. Також зазначається в чому саме полягають переваги обраного методу/методів для дослідження обраної теми).

4. Логічна структура інструментарію (основа – операціоналізація).

№ №	Ознака операціоналізації	Індикатори операціоналізації	Тип шкали
1			
2			

5. Логічні схеми обробки інформації (в даному пункті вказується послідовність кроків по перевірці та обробці отриманої соціологічної інформації).

5.1. Питання, що потребують додаткового опрацювання (вказуються №).

5.2. Одномірні розподіли відповідей респондентів на всі питання в інструментарії.

5.3.Визначення зв'язків між ознаками (перехресні таблиці) для підтвердження гіпотез.

№ Гіпотези	Ознака №	Ознака №
Гіпотеза 1		
Гіпотеза 2		

Приклад програми соціологічного дослідження

Програма соціологічного дослідження на тему:

БЮДЖЕТ ВІЛЬНОГО ЧАСУ БЕЗРОБІТНОГО

1.Методологічна частина.

1.Формулювання та обґрунтування проблеми.

Час людини, сім'ї, суспільства є нематеріальною формою багатства, значною соціальною цінністю. Його головні складові — робочий час, який людина присвячує праці, та час, який людина використовує на власний розсуд. Кожна складова часу має своє призначення, соціально-економічний зміст, функції. Суспільство зацікавлене у повній реалізації функцій, в оптимальному використанні фонду часу, раціональному використанні обох складових. Тому нині актуальним є науковий аналіз проблем, пов'язаних із характером і масштабом особистих та суспільних потреб у вільному часі, ступенем їх задоволення і виробленням на цій підставі соціальних прогнозів щодо використання вільного часу.

Це зумовлює необхідність систематичного дослідження того, як особистість чи група, до якої вона належить, і суспільство загалом використовують вільний час; як розподіляється він між різними сферами діяльності; які основні тенденції зміни структури та змісту вільного часу; за допомогою яких соціальних механізмів реалізуються його функції тощо.

Нині різко посилилася увага до проблем вільного часу, що зумовлено насамперед підвищенням його ролі в житті людини і суспільства. Вільний час розглядається як соціальна цінність, як важливий чинник всебічного розвитку людини, її потреб, інтересів, нахилів. Його значення зростає із розвитком та ускладненням виробничо-технічних умов праці, що потребує від сучасного робітника вміння адаптуватися до них, забезпечувати високоефективну працю. Це робить вільний час основним чинником репродукції робочої сили. Вільний час безпосередньо впливає на вирішення важливих для всього людства проблем: екологічних (охорона та відновлення природного середовища), медико-соціальних (подовження тривалості людського життя, поліпшення самопочуття населення, якості життя). Все це привертає увагу до проблем вільного часу не тільки вчених різних галузей (соціологів, економістів, психологів, демографів), а й широких верств населення.

Для українського суспільства наприкінці ХХ ст. проблема вільного часу пов'язана з процесами, які відбуваються в соціально-економічній, духовній сферах, що вимагає формування нового підходу до особистості, її власного життя і діяльності у вільний час. Не менш суттєві й негативні чинники, які нині

значною мірою обумовлюють особливості та специфіку використання вільного часу. Головним із них є безробіття, внаслідок якого постійно збільшується кількість незайнятого населення, що загострює проблему вільного часу, який повинен бути спрямований на задоволення культурних, пізнавальних потреб людини, розвиток її здібностей.

Проблемна ситуація даного соціологічного дослідження полягає в тому, що на сьогоднішній день ми не маємо достатньої інформації щодо чинників, які впливають на формування бюджету вільного часу безробітного, тому не маємо можливості впливати на даний процес.

Класифікація проблеми.

За масштабом поширеності проблема носить *всеосяжний* характер. За часом дії – *тривала*, породжена *протиріччями функціонального характеру*.

2. Об'єкт дослідження.

Об'єкт – безробітні м. Запоріжжя, віком від 18 до 60 років.

3. Предмет дослідження.

Предмет – особливості формування бюджету вільного часу безробітними м. Запоріжжя.

4. Визначення мети дослідження.

Мета дослідження – вивчення, оцінка та аналіз аспектів формування бюджету вільного часу безробітного та визначення чинників, що дозволяють впливати на цей процес.

5. Завдання дослідження.

Завдання дослідження:

- виявити кількість вільного часу безробітних;
- проаналізувати якісне наповнення вільного часу безробітних;
- визначити особливості використання вільного часу різними категоріями безробітних;
- проаналізувати позитивні та негативні наслідки надлишку вільного часу у безробітних;
- проаналізувати значення раціонального використання вільного часу для подолання безробітним особистісної кризи.

6. Логічний аналіз основних понять.

1) Інтерпретація понять

Для проведення дослідження необхідно дати визначення та розкрити зміст наступних основних змістовних понятійних одиниць: «час», «вільний час», «бюджет часу», «безробітні».

Час - одне з основних понять фізики і філософії, одна з координат простору-часу, вздовж якої протягнуті світові лінії фізичних (матеріальних) тіл. Час – це

визначеність буття яка характеризує його з точки зору тривалості та послідовності зміни станів.

Вільний час можна також визначити як – час, яким кожна людина може розпоряджатись, виходячи зі своїх особистих інтересів та потреб, у відповідності до власних ідеалів, життєвої позиції та моральних настанов.

Бюджет часу – являє собою розподіл фонду часу (найчастіше добового) всього населення або окремих його соціально-демографічних груп за, напрямками його використання. Він дозволяє визначити, витрати часу на здійснення різних видів діяльності людини, або навіть соціальної групи.

Безробітні – це працездатні громадяни працездатного віку, які з незалежних від них причин не мають заробітку (або інших передбачених чинним законодавством доходів) через відсутність підходящої роботи, зареєстровані у державній службі зайнятості, дійсно шукають роботу та здатні приступити до праці.

2) Операціоналізація

1. Статус безробітного:

1.1. Психологічні аспекти пристосування:

- 1.1.1. почуття безпорадності;
- 1.1.2. невроз безробітного;
- 1.1.3. стрес;
- 1.1.4. депресія;
- 1.1.5. психологічна допомога;
- 1.1.6. нормальний процес адаптації.

1.2. Соціально-економічні аспекти пристосування:

- 1.2.1. зміна соціального статусу на більш низький;
- 1.2.2. звуження кола спілкування;
- 1.2.3. реєстрація у центрі зайнятості;
 - 1.2.3.1. можливість одержувати матеріальну допомогу;
 - 1.2.3.2. можливість перекваліфікації або здобуття нової професії;
 - 1.2.3.3. можливість розпочати власну справу;
 - 1.2.3.4. відчуття підтримки від держави;
- 1.2.4. зменшення прибутків.

2. Розподіл вільного часу:

2.1. Самостійний пошук роботи (кількість витраченого часу):

- 2.1.1. через оголошення;
 - 2.1.1.1. в газетах;
 - 2.1.1.2. на телебаченні;
 - 2.1.1.3. на радіо;

- 2.1.1.4. в Інтернеті;
- 2.1.2. через розповсюдження резюме;
- 2.1.2.1. в газетах;
- 2.1.2.2. в Інтернеті;
- 2.1.3. через родичів та знайомих;
- 2.1.4. участь у ярмарках вакансій;
- 2.1.5. участь у конференціях і семінарах по проблемам безробіття.

2.2. Навчання та освіта (кількість витраченого часу):

- 2.2.1. перекваліфікація;
- 2.2.2. здобуття нової спеціальності;
- 2.2.3. підвищення кваліфікації;
- 2.2.4. навчання на курсах.

2.3. Самоосвіта (кількість витраченого часу):

- 2.3.1. кількість годин на день.

2.4. Побутові справи (кількість витраченого часу):

- 2.4.1. збільшення витрат часу;
- 2.4.2. зменшення витрат часу.

2.5. Оточення та спілкування:

2.5.1. Сім'я:

- 2.5.1.1. збільшення витрат часу;
- 2.5.1.2. зменшення витрат часу.

2.5.2. Друзі:

- 2.5.2.1. збільшення витрат часу;
- 2.5.2.1.1. спілкування особисте;
- 2.5.2.1.2. спілкування по-телефону;
- 2.5.2.1.3. спілкування он-лайн та у віртуальних соціальних мережах;
- 2.5.2.2. зменшення витрат часу;
- 2.5.2.2.1. спілкування особисте;
- 2.5.2.2.2. спілкування по-телефону;
- 2.5.2.2.3. спілкування он-лайн та у віртуальних соціальних мережах;
- 2.5.2.3. зменшення кола друзів та знайомих;
- 2.5.2.3. розширення кола друзів та знайомих.

2.6. Особисті потреби (витрати часу):

- 2.6.1. сон;
- 2.6.2. їжа;
- 2.6.3. зовнішній вигляд;
- 2.6.5. оздоровлення (відвідування лікаря).

2.7. Шкідливі звички:

- 2.7.1. паління;
- 2.7.2. азартні ігри;
- 2.7.3. комп'ютерні ігри;
- 2.7.4. вживання алкоголю;

2.8. Відпочинок:

2.8.1. Активний:

- 2.8.1.1. заняття спортом;
- 2.8.1.2. туризм (подорожі) ;
- 2.8.1.3. похід у кіно, театр, музей...

2.8.2. Пасивний:

- 2.8.2.1. перегляд телепрограм;
- 2.8.2.2. читання книг;
- 2.8.2.3. пошук інформації в Інтернеті;
- 2.8.2.4. прослуховування музики.

2.9. Кількість часу проведеного вдома:

- 2.9.1. збільшення;
- 2.9.2. зменшення.

7. Гіпотези дослідження.

1. Чим довше особа є безробітною, тим менше вільного часу вона використовує на самоосвіту та самостійний пошук роботи.
2. Чим довше особа є безробітною, тим більше вільного часу вона проводить вдома.
3. Більшість безробітних використовують вільний час для пасивного відпочинку.

2. Методична частина.

1. Визначення обстежуваної сукупності.

Генеральна сукупність – безробітні м. Запоріжжя, віком від 18 до 60 років – 26746 осіб (станом на 01.02 2011 р.).

Вибіркова сукупність – 320 осіб (похибка вибірки – 4 %).

2. Визначення методу збору соціологічної інформації.

Для проведення даного дослідження ми обрали *опитування* у формі *очного індивідуального анкетування*.

3. Логічна структура інструментарію.

Ознака 1. Зміни розпорядку дня:

- 1.1. сильні зміни;
- 1.2. слабкі зміни;
- 1.3. немає змін.

Ознака 2. Збільшення вільного часу:

- 2.1. є відчуття надлишку вільного часу;
- 2.2. немає відчуття надлишку вільного часу.

Ознака 3. Домашні справи:

- 3.1. менше години на день;
- 3.2. 1-2 години на день;
- 3.3. 3-4 години на день;
- 3.4. більше 5 годин на день.

Ознака 4. Спілкування з друзями:

- 4.1. менше години на день
- 4.2. 1-2 години на день
- 4.3. 3-4 години на день
- 4.4. більше 5 годин на день

Ознака 5. Час проведений з родиною:

- 5.1. менше години на день
- 5.2. 1-2 години на день
- 5.3. 3-4 години на день
- 5.4. більше 5 годин на день

Ознака 6. Хобі та відпочинок:

- 6.1. менше години на день
- 6.2. 1-2 години на день
- 6.3. 3-4 години на день
- 6.4. більше 5 годин на день

Ознака 7. Особисті потреби:

- 7.1. менше години на день
- 7.2. 1-2 години на день
- 7.3. 3-4 години на день
- 7.4. більше 5 годин на день

Ознака 8. Пошук роботи:

- 8.1. менше години на день
- 8.1. 1-2 години на день
- 8.2. 3-4 години на день
- 8.3. більше 5 годин на день

Ознака 9. Освіта:

9.1. менше години на день

9.2. 1-2 години на день

9.3. 3-4 години на день

9.4. більше 5 годин на день

Ознака 10. Планування витрат часу:

10.1. чітке дотримання плану

10.2. планування з частковим виконанням

10.3. планування без виконання

10.4. немає планування

Ознака 11. Бажаний розподіл часу:

11.1. домашні справи

11.2. спілкування з родиною

11.3. спілкування з друзями

11.4. улюблена справа (хобі)

11.5. заняття спортом

11.6. освіта та самоосвіта

11.7. пошук роботи

11.8. відпочинок

11.9. особисті потреби.

Ознака 12. Самоосвіта:

12.1. менше години на день

12.2. 1-2 години на день

12.3. 3-4 години на день

12.4. більше 5 годин на день

Ознака 13. Вік:

13.1. від 18 до 25;

13.2. від 26 до 35;

13.3. від 36 до 45;

13.4. від 46 до 55;

13.5. від 56 до 60.

Ознака 14. Стать:

14.1. чоловіча

14.2. жіноча

Ознака 15 Рівень освіти:

15.1. загальна середня

15.2. середня спеціальна

15.3. вища

Ознака 16. Матеріальне становище:

- 16.1. дуже погане;
- 16.2. погане;
- 16.3. середнє;
- 16.4. вище за середнє;
- 16.5. гарне.

Ознака 17. Сімейний стан (наявність дітей):

- 17.1. одружений/заміжня
- 17. 2. одружений/заміжня є діти
- 17.2. не одружений/не заміжня

Ознака 18. Період безробіття:

- 18.1. менше 1 місяця
- 18.2. від 1 до 3 місяців
- 18.3. від 3 до 6 місяців
- 18.4. більше 6 місяців

4. Логічна схема обробки інформації.

Ознака:	—	Ознака:
14	↔	10
15	↔	10
11	↔	2
17	↔	3,5
18	↔	10,11,9,8,7,6,5,4,3

**ПРИКЛАДИ
ОФОРМЛЕННЯ БІБЛІОГРАФІЧНОГО ОПИСУ
з урахуванням Національного стандарту України ДСТУ 8302:2015**

Книги:

Один автор

1. Бичківський О.О. Міжнародне приватне право : конспект лекцій. Запоріжжя : ЗНУ, 2015. 82 с.
2. Бондаренко В. Г. Немеркнуча слава новітніх запорожців : історія Українського Вільного козацтва на Запоріжжі (1917-1920 рр.). Запоріжжя, 2017. 113 с.
3. Бондаренко В. Г. Український вільнокозацький рух в Україні та на еміграції (1919-1993 рр.) : монографія. Запоріжжя : ЗНУ, 2016. 600 с.
4. Вагіна О. М. Політична етика : навч.-метод. посіб. Запоріжжя : ЗНУ, 2017. 102 с.
5. Верлос Н. В. Конституційне право зарубіжних країн : курс лекцій. Запоріжжя : ЗНУ, 2017. 145 с.
6. Горбунова А. В. Управління економічною захищеністю підприємства: теорія і методологія : монографія. Запоріжжя : ЗНУ, 2017. 240 с.
7. Гурська Л. І. Релігієзнавство : навч. посіб. 2-ге вид., перероб. та доп. Київ : ЦУЛ, 2016. 172 с.
8. Дробот О. В. Професійна свідомість керівника : навч. посіб. Київ : Талком, 2016. 340 с.

Два автори

1. Аванесова Н. Е., Марченко О. В. Стратегічне управління підприємством та сучасним містом: теоретико-методичні засади : монографія. Харків : Щедра садиба плюс, 2015. 196 с.
2. Батракова Т. І., Калюжна Ю. В. Банківські операції : навч. посіб. Запоріжжя : ЗНУ, 2017. 130 с.
3. Білобровко Т. І., Кожуховська Л. П. Філософія науки й управління освітою : навч.-метод. посіб. Переяслав-Хмельницький, 2015. 166 с.
4. Богма О. С., Кисильова І. Ю. Фінанси : конспект лекцій. Запоріжжя : ЗНУ, 2016. 102 с.
5. Горошкова Л. А., Волков В. П. Виробничий менеджмент : навч. посіб. Запоріжжя : ЗНУ, 2016. 131 с.
6. Гура О. І., Гура Т. Є. Психологія управління соціальною організацією : навч. посіб. 2-ге вид., доп. Херсон : ОЛДІ-ПЛЮС, 2015. 212 с.

Три автори

1. Аніловська Г. Я., Марушко Н. С., Стоколоса Т. М. Інформаційні системи і технології у фінансах : навч. посіб. Львів : Магнолія 2006, 2015. 312 с.
2. Городовенко В. В., Макаренков О. Л., Сантос М. М. Судові та правоохоронні органи України : навч. посіб. Запоріжжя : ЗНУ, 2016. 206 с.
3. Кузнецов М. А., Фоменко К. І., Кузнецов О. І. Психічні стани студентів у процесі навчально-пізнавальної діяльності : монографія. Харків : ХНПУ, 2015. 338 с.
4. Якобчук В. П., Богоявленська Ю. В., Тищенко С. В. Історія економіки та економічної думки : навч. посіб. Київ : ЦУЛ, 2015. 476 с.

Чотири і більше авторів

1. Бікулов Д. Т., Чкан А. С., Олійник О. М., Маркова С. В. Менеджмент : навч. посіб. Запоріжжя : ЗНУ, 2017. 360 с.
2. Клименко М. І., Панасенко Є. В., Стреляєв Ю. М., Ткаченко І. Г. Варіаційне числення та методи оптимізації : навч. посіб. Запоріжжя : ЗНУ, 2015. 84 с.
3. Науково-практичний коментар Кримінального кодексу України : станом на 10 жовт. 2016 р. / К. І. Беліков та ін. ; за заг. ред. О. М. Литвинова. Київ : ЦУЛ, 2016. 528 с.
4. Операційне числення : навч. посіб. / С. М. Гребенюк та ін. Запоріжжя : ЗНУ, 2015. 88 с.
5. Основи охорони праці : підручник / О. І. Запорожець та ін. 2-ге вид. Київ : ЦУЛ, 2016. 264 с.

Автор(и) та редактор(и)/упорядники

1. Березенко В. В. PR як сфера наукового знання : монографія / за заг. наук. ред. В. М. Манакіна. Запоріжжя : ЗНУ, 2015. 362 с.
2. Бутко М. П., Неживенко А. П., Пепа Т. В. Економічна психологія : навч. посіб. / за ред. М. П. Бутко. Київ : ЦУЛ, 2016. 232 с.
3. Дахно І. І., Алієва-Барановська В. М. Право інтелектуальної власності : навч. посіб. / за ред. І. І. Дахна. Київ : ЦУЛ, 2015. 560 с.

Без автора

1. 25 років економічному факультету: історія та сьогодення (1991-2016) : ювіл. вип. / під заг. ред. А. В. Череп. Запоріжжя : ЗНУ, 2016. 330 с.
2. Адміністративно-правова освіта у персоналіях : довід. / за заг. ред.: Т. О. Коломосьць, В. К. Колпакова. Київ : Ін Юре, 2015. 352 с.
3. Антологія української літературно-критичної думки першої половини XX століття / упоряд. В. Агєєва. Київ : Смолоскип, 2016. 904 с.

4. Країни пострадянського простору: виклики модернізації : зб. наук. пр. / редкол.: П. М. Рудяков (відп. ред.) та ін. Київ : Ін-т всесвітньої історії НАН України, 2016. 306 с.
5. Криміналістика : конспект лекцій / за заг. ред. В. І. Галана ; уклад. Ж. В. Удовенко. Київ : ЦУЛ, 2016. 320 с.
6. Миротворення в умовах гібридної війни в Україні : монографія / за ред. М. А. Лепського. Запоріжжя : КСК-Альянс, 2017. 172 с.
7. Міжнародні економічні відносини : навч. посіб. / за ред.: С. О. Якубовського, Ю. О. Ніколаєва. Одеса : ОНУ, 2015. 306 с.
8. Науково-практичний коментар Бюджетного кодексу України / за заг. ред. Т. А. Латковської. Київ : ЦУЛ, 2017. 176 с.
9. Підготовка докторів філософії (PhD) в умовах реформування вищої освіти : матеріали Всеукр. наук.-практ. конф., м. Запоріжжя, 5-6 жовт. 2017 р. Запоріжжя : ЗНУ, 2017. 216 с.
10. Сучасне суспільство: філософсько-правове дослідження актуальних проблем : монографія / за ред. О. Г. Данильяна. Харків : Право, 2016. 488 с.

Багатотомні видання

1. Енциклопедія Сучасної України / редкол.: І. М. Дзюба та ін. Київ : САМ, 2016. Т. 17. 712 с.
2. Кучерявенко Н. П. Курс налогового права : в 6 т. Харьков : Право, 2007. Т. 4 : Особенная часть. Косвенные налоги. 536 с.
3. Лодий П. Д. Сочинения : в 2 т. / ред. изд.: Н. Г. Мозговая, А. Г. Волков ; авт. вступ. ст. А. В. Синицына. Киев ; Мелитополь : НПУ им. М. Драгоманова ; МГПУ им. Б. Хмельницкого, 2015. Т. 1. 306 с.
4. Новицкий О. М. Сочинения : в 4 т. / ред. изд.: Н. Г. Мозговая, А. Г. Волков ; авт. вступ. ст. Н. Г. Мозговая. Киев ; Мелитополь: НПУ им. М. Драгоманова ; МГПУ им. Б. Хмельницкого, 2017. Т. 1. 382 с.
5. Правова система України: історія, стан та перспективи : у 5 т. / Акад. прав. наук України. Харків : Право, 2009. Т. 2 : Конституційні засади правової системи України і проблеми її вдосконалення / заг. ред. Ю. П. Битяк. 576 с.

Автореферати дисертацій

1. Бондар О. Г. Земля як об'єкт права власності за земельним законодавством України : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.06. Київ, 2005. 20 с.
2. Гнатенко Н. Г. Групи інтересів у Верховній Раді України: сутність і роль у формуванні державної політики : автореф. дис. ... канд. політ. наук : 23.00.02. Київ, 2017. 20 с.
3. Кулініч О. О. Право людини і громадянина на освіту в Україні та конституційно-правовий механізм його реалізації : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.02. Маріуполь, 2015. 20 с.

Дисертації

1. Авдєєва О. С. Міжконфесійні відносини у Північному Приазов'ї (кінець XVIII-початок XX ст.) : дис. ... канд. іст. наук : 07.00.01 / Запорізький національний університет. Запоріжжя, 2016. 301 с.
2. Вініченко О. М. Система динамічного контролю соціально-економічного розвитку промислового підприємства : дис. ... д-ра екон. наук : 08.00.04. Дніпро, 2017. 424 с.
3. Левчук С. А. Матриці Гріна рівнянь і систем еліптичного типу для дослідження статичного деформування складених тіл : дис. ... канд. фіз.-мат. наук : 01.02.04. Запоріжжя, 2002. 150 с.

Законодавчі та нормативні документи

1. Конституція України : офіц. текст. Київ : КМ, 2013. 96 с.
2. Деякі питання стипендіального забезпечення : Постанова Кабінету Міністрів України від 28.12.2016 р. № 1050. Офіційний вісник України. 2017. № 4. С. 530-543.
3. Про Концепцію вдосконалення інформування громадськості з питань євроатлантичної інтеграції України на 2017-2020 роки : Указ Президента України від 21.02.2017 р. № 43/2017. Урядовий кур'єр. 2017. 23 лют. (№ 35). С. 10.
4. Про вищу освіту : Закон України від 01.07.2014 р. № 1556-VII. Дата оновлення: 28.09.2017. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/1556-18> (дата звернення: 15.11.2017).
8. Про освіту : Закон України від 05.09.2017 р. № 2145-VIII. Голос України. 2017. 27 верес. (№ 178-179). С. 10-22.

Частина видання: книги

1. Алексєєв В. М. Правовий статус людини та його реалізація у взаємовідносинах держави та суспільства в державному управлінні в Україні. *Теоретичні засади взаємовідносин держави та суспільства в управлінні* : монографія. Чернівці, 2012. С. 151-169.
2. Баймуратов М. А. Имплементация норм международного права и роль Конституционного Суда Украины в толковании международных договоров / М. А. Баймуратов. *Михайло Баймуратов: право як буття вченого* : зб. наук. пр. до 55-річчя проф. М. О. Баймуратова / упоряд. та відп. ред. Ю.О. Волошин. К., 2009. С. 477-493.
3. Коломоець Т. О. Адміністративна деліктологія та адміністративна деліктність. *Адміністративне право України* : підручник / за заг. ред. Т. О. Коломоець. Київ, 2009. С. 195-197.

Частина видання: матеріалів конференцій (тези, доповіді)

1. Антонович М. Жеркви геноцидів першої половини ХХ століття: порівняльно-правовий аналіз. *Голодомор 1932-1933 років: втрати української нації* : матеріали міжнар. наук.-практ. конф., м. Київ, 4 жовт. 2016 р. Київ, 2017. С. 133-136.
2. Анциперова І. І. Історико-правовий аспект акту про бюджет. *Дослідження проблем права в Україні очима молодих вчених* : тези доп. всеукр. наук.-практ. конф. (м. Запоріжжя, 24 квіт. 2014 р.). Запоріжжя, 2014. С. 134-137.
3. Микитів Г. В., Кондратенко Ю. Позатекстові елементи як засіб формування медіакультури читачів науково-популярних журналів. *Актуальні проблеми медіаосвіти в Україні та світі* : зб. тез доп. міжнар. наук.-практ. конф., м. Запоріжжя, 3-4 берез. 2016 р. Запоріжжя, 2016. С. 50-53.

Частина видання: довідкового видання

1. Кучеренко І. М. Право державної власності. *Великий енциклопедичний юридичний словник* / ред. Ю. С. Шемшученко. Київ, 2007. С. 673.
2. Пирожкова Ю. В. Благодійна організація. *Адміністративне право України* : словник термінів / за ред.: Т. О. Коломєць, В. К. Колпакова. Київ, 2014. С. 54-55.

Частина видання: періодичного видання (журналу, газети)

1. Bletskan D. I., Glukhov K. E., Frolova V. V. Electronic structure of 2H-SnSe₂: ab initio modeling and comparison with experiment. *Semiconductor Physics Quantum Electronics & Optoelectronics*. 2016. Vol. 19, No 1. P. 98-108.
2. Біленчук П., Обіход Т. Небезпеки ядерної злочинності: аналіз вітчизняного і міжнародного законодавства. *Юридичний вісник України*. 2017. 20-26 жовт. (No 42). С. 14-15.
3. Коломєць Т., Колпаков В. Сучасна парадигма адміністративного права: генеза і поняття. *Право України*. 2017. No 5. С. 71-79.
4. Кулініч О. О. Право на освіту в системі конституційних прав людини і громадянина та його гарантії. *Часопис Київського університету права*. 2007. No 4. С. 88-92.

Електронні ресурси

1. Влада очима історії : фотовиставка. URL: <http://www.kmu.gov.ua/control/uk/photogallery/gallery?galleryId=15725757&> (дата звернення: 15.11.2017).
2. Ганзенко О. О. Основні напрями подолання правового нігілізму в Україні. *Вісник Запорізького національного університету. Юридичні науки*. Запоріжжя, 2015. No 3. С. 20-27. URL:

<http://ebooks.znu.edu.ua/files/Fakhovivydannya/vznu/juridichni/VestUr2015v3/5.pdf>.
(дата звернення: 15.11.2017).

3. Шарая А. А. Принципи державної служби за законодавством України. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2017. № 5. С. 115-118. URL: http://lsey.org.ua/5_2017/32.pdf. (дата звернення: 15.11.2017).

4. Яцків Я. С., Маліцький Б. А., Бублик С. Г. Трансформація наукової системи України протягом 90-х років XX століття: період переходу до ринку. *Наука та інновації*. 2016. Т. 12, № 6. С. 6-14. DOI: <https://doi.org/10.15407/scin12.06.006>.
(дата звернення: 15.11.2017)

Приклад оформлення титульного аркушу курсової роботи

**МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ЗАПОРІЗЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ**

ФАКУЛЬТЕТ СОЦІОЛОГІЇ ТА УПРАВЛІННЯ

КАФЕДРА СОЦІОЛОГІЇ

Курсова робота

**ВПЛИВ ЕЛЕКТРОННО-ІНФОРМАЦІЙНИХ
РЕСУРСІВ НА ТРАНСФОРМАЦІЮ
ТРАДИЦІЙНИХ ФОРМ ОСВІТИ**

Виконала: студентка 3 курсу,
групи 6.0547, спеціальності
054«Соціологія»
освітньої програми «Соціологія»
Т.О. Гавриленко

Керівник: доцент кафедри
соціології,
к.соц.н. Ратушна Т. О.

Запоріжжя – 2025

**Приклад оформлення титульного аркушу кваліфікаційної роботи
магістра**

**МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ЗАПОРІЗЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ**

ФАКУЛЬТЕТ СОЦІОЛОГІЇ ТА УПРАВЛІННЯ

КАФЕДРА СОЦІОЛОГІЇ

**Кваліфікаційна робота
магістра**

**СОЦІАЛЬНЕ МОДЕЛЮВАННЯ РИЗИКІВ В
АЕРОПОРТАХ**

Виконала: студентка, II курсу,
групи _____
спеціальності С5 «Соціологія»
освітньої програми «Соціологія»
В.С. Гончарова

Керівник: д.філос.н., професор,
професор кафедри соціології.
М.А. Лепський

Рецензент: доцент кафедри
соціології, к.соц.н.,
Т.О. Ратушна

Запоріжжя – 2025

Приклад оформлення технічного завдання на кваліфікаційну роботу

Факультет Соціології та управління
Кафедра Соціології
Рівень вищої освіти Магістр
Спеціальність С5 «Соціологія»
Освітня програма «Соціологія»

ЗАТВЕРДЖУЮ
Завідувач кафедри
В.О. Скворець _____
10 травня 2025 року

ЗАВДАННЯ НА КВАЛІФІКАЦІЙНУ РОБОТУ СТУДЕНТОВІ

Іванову Олександрю Яковичу

1. Тема роботи (проекту) Профайлінг контрагентів у динаміці організаційного конфлікту

Керівник роботи Лепський М.А., д.філос.н., професор

Затверджені наказом ЗНУ від 01 травня 2025 року № 646-с

2. Строк подання студентом роботи 05 грудня 2025 р.

3. Вихідні дані до роботи 1. Попадюк Н.І. “Соціальний ліфт” як механізм формування державно-управлінської еліти України. Науковий вісник Академії муніципального управління : зб. наук. пр. К. : АМУ, 2012. № 1. С.296-304; 2. Пилипенко В. Є. Привалов, Ю.О., Ніколаєвський В.М. Владна еліта у контексті суспільного розвитку. К. : ПЦ «Фоліант», 2008. 158 с.; 3. Крюков О.І. Політико-управлінська еліта України як чинник державотворення: монографія / За наук. ред. Е.А. Афоніна. К. : Вид-во НАДУ, 2006. 252 с.

4. Зміст розрахунково-пояснювальної записки (перелік питань, які потрібно розробити):

1. Визначити поняття «регіональна еліта», «державна служба», «соціальний ліфт».
2. Проаналізувати дослідження державної служби як соціального ліфту регіональної еліти.
3. Визначити методичні підходи до дослідження державної служби як соціального ліфту регіональної еліти.
4. Виокремити сутнісні характеристики регіональної еліти.
5. Охарактеризувати сутнісні характеристики соціального ліфту регіональної еліти.
6. Розглянути специфіку функціонування державної служби як соціального ліфту регіональної еліти.
7. Обґрунтувати емпіричний метод дослідження державної служби як соціального ліфту регіональної еліти.
8. Зробити аналіз та інтерпретацію даних дослідження державної служби як соціального ліфту регіональної еліти.
9. Виділити тенденції щодо результатів дослідження державної служби як соціального ліфту регіональної еліти.

5. Перелік графічного матеріалу (з точним зазначенням обов'язкових креслень)

6. Консультанти розділів роботи

Розділ	Прізвище, ініціали та посада консультанта	Підпис, дата	
		завдання видав	завдання прийняв
Розділ 1	Лепський М.А., професор кафедри соціології	04.09.25	04.09.25
Розділ 2	Лепський М.А., професор кафедри соціології	02.10.25	02.10.25
Розділ 3	Лепський М.А., професор кафедри соціології	01.11.25	01.11.25

7. Дата видачі завдання 10 травня 2025 р.

КАЛЕНДАРНИЙ ПЛАН

№ з/п	Назва етапів кваліфікаційної роботи	Строк виконання етапів роботи	Примітка
1.	Вибір та формулювання теми роботи	Березень 2025	<i>виконано</i>
2.	Опрацювання наукових джерел	Травень-Серпень 2025	<i>виконано</i>
3.	Робота над вступом	Серпень 2025	<i>виконано</i>
4.	Робота над першим розділом	Вересень 2025	<i>виконано</i>
5.	Робота над другим розділом	Жовтень 2025	<i>виконано</i>
6.	Проведення соціологічного дослідження	Жовтень-Листопад 2025	<i>виконано</i>
7.	Робота над третім розділом	Листопад 2025	<i>виконано</i>
8.	Робота над висновками	Листопад-Грудень 2025	<i>виконано</i>

Студент _____ О.Я. Іванов

Керівник роботи (проекту) _____ М.А. Лепський

Нормоконтроль пройдено

Нормоконтролер _____ Т. О. Ратушна

Приклад оформлення реферату кваліфікаційної роботи

РЕФЕРАТ

Дипломна робота: складається з 76 сторінок, 68 позицій у списку літератури, 4 додатків.

УПРАВЛІННЯ ПОДІЯМИ, ТЕХНОЛОГІЯ, СПОЖИВАЦЬКА ПОВЕДІНКА, МОЛОДЬ

Мета наукового дослідження: дослідити особливості управління подіями як технології формування споживацької поведінки молоді.

Об'єкт наукового дослідження: споживацька поведінка молоді.

Предмет наукового дослідження: управління подіями як технологія формування споживацької поведінки молоді.

Методи наукового дослідження: діалектичний метод, історико-генетичний, категоріально-термінологічний підхід, системний, діяльнісний підхід, структурно-функціональний підхід, технократичний, метод опитування.

Новизна дослідження: (якщо вона є)

Гіпотеза дослідження: Управління подіями з урахуванням споживчих переваг з установкою на інтерактивну взаємодію робить спеціальний захід ефективним.

Висновки: 1. Виконано аналіз наукових досліджень управління подіями як технології формування споживацької поведінки молоді.

2. Викладено інформацію щодо сутнісних характеристик формування споживацької поведінки молоді та проаналізовано змістовні складові управління подіями. Проаналізовані сутнісні характеристики управління подіями як технології формування споживацької поведінки молоді.

3. Проаналізовано результати соціологічного дослідження які дозволили окреслити можливості використання управління подіями як технології формування споживацької поведінки молоді.

Приклад оформлення реферату кваліфікаційної роботи (англійською мовою)

SUMMARY

Diploma thesis consists of 75 pages, 51 literature sources, 2 annexes.

TECHNOLOGIZATION, RUMORS, FORMATION OF PUBLIC OPINION

Research purpose is to investigate the mechanisms of technologization of rumors and their influence on the public opinion formation.

Research object is the process of public opinion formation.

Research subject is technologicalization of rumors in the formation of public opinion.

Research methods are systemic, communicative, axiological, activity approaches, case study method.

Research hypothesis is that technologicalization of rumors is due to the use of the Internet as the most operational and mass, as well as the least “controlled” channel of information spread.

Conclusions: 1. Rumors are a peculiar type of communication, in which there is a process of occurrence and informal spread of emotionally painted plot aimed at meeting the actual information needs under the conditions of a lack of information.

2. The process of rumors technologicalization in the formation of public opinion is circular, and it takes place in five stages: emergence of thought, formation of the group, opinion leaders’ activity, decline of interest, fading of idea (its variable modification or beginning of a new circulation circle).

3. It is important to adhere to the principles of information and media literacy in order to minimize technologicalization of rumors in influencing public opinion,: identify information, analyze and filter it, evaluate accuracy and reliability, and validate information with at least three sources.

Приклад оформлення змісту курсової та кваліфікаційної роботи

ЗМІСТ

ВСТУП.....	6
РОЗДІЛ 1. МЕТОДОЛОГІЧНИЙ АСПЕКТ ДОСЛІДЖЕННЯ СТРАТЕГІЙ КАР'ЄРНОГО ЗРОСТАННЯ ЖІНОК-ПІДПРИЄМЦІВ В УКРАЇНІ.....	9
1.1. Error! Bookmark not defined.	
1.2. Error! Bookmark not defined.	
1.3. Error! Bookmark not defined.	
РОЗДІЛ 2. ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ДОСЛІДЖЕННЯ СТРАТЕГІЙ КАР'ЄРНОГО ЗРОСТАННЯ ЖІНОК-ПІДПРИЄМЦІВ В УКРАЇНІ.....	27
2.1. Error! Bookmark not defined.	
2.2. Error! Bookmark not defined.	
2.3. Error! Bookmark not defined.	
РОЗДІЛ 3. ПРИКЛАДНІ АСПЕКТИ ДОСЛІДЖЕННЯ СТРАТЕГІЙ КАР'ЄРНОГО ЗРОСТАННЯ ЖІНОК-ПІДПРИЄМЦІВ В УКРАЇНІ.....	51
3.1. Error! Bookmark not defined.	
3.2. Error! Bookmark not defined.	
3.3. Error! Bookmark not defined.	
ВИСНОВКИ.....	66
СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ.....	71
ДОДАТКИ.....	75

Приклад оформлення вступу курсової та кваліфікаційної роботи

ВСТУП

Актуальність. На сьогоднішній день можна говорити, що в соціологічній науці наявний певний гносеологічний вакуум внаслідок нестачі знань про особливості перебігу процесів в системі масової комунікації, детермінованої тенденціями глобалізації та інформатизації. Внаслідок чого суспільство трансформується у положення, при якому не володіє об'єктивною інформацією (як теоретичного, так і прикладного характеру) щодо алгоритмів, моделей реагування на зміни, ефективних способів управління комунікаційною системою в умовах прогресу інформаційних технологій і зростання соціальної значущості Інтернету.

Саме тому в системі масової комунікації спостерігаються дисфункціонально-дезорганізаційні тенденції, пов'язані, зокрема, зі збільшенням частки недостовірної та суперечливої інформації. Чутки, в даному випадку, розглядаються не тільки як індикатор погіршення якості соціальної інформації, але і як спотворення, переломлення інформаційного поля системи масової комунікації.

Зростання чисельності недостовірної інформації, особливо самотрансляючого характеру, створює негативний фон, який наділений деструктивним соціальним змістом, який, в свою чергу, впливає на суспільний стан та формування громадської думки.

Тому соціальне протиріччя полягає в тому, що з одного боку, збільшується чисельність інформаційних повідомлень в масово-комунікаційній системі, відбувається інтенсифікація комунікативних потоків, зростає соціальна значимість інформації, а з іншого боку – погіршується якість інформації, розвивається процес чуткотворення, особливо в просторі глобальної мережі Інтернет.

Дослідження чуток, як феномену комунікативного впливу, висвітлено в працях Р. Кнеппа, Г. Олпорта і Л. Постмена, А. Хореса. Вітчизняні дослідники, такі як Я. Кальба, В. Москаленко, О. Тімченко, Л. Орбан-Лембрик, Г. Почепцов займались вивченням чуток в розрізі технологічно циркулюючої комунікації.

Проблемна ситуація полягає в тому, що існує розрив між теоретичним розумінням та підходами до вивчення феномену чуток та необхідністю визначення практичних наслідків їх технологізації і використання через механізми соціальних мереж, а також дослідження їх дестабілізуючого та дезорганізуючого впливу на суспільство.

Об'єкт. Процес формування громадської думки.

Предмет. Технологізація чуток у формуванні громадської думки.

Метою дипломної роботи є дослідження механізмів технологізації чуток та їх вплив на формування громадської думки.

Реалізація поставленої мети передбачає розв'язання низку наступних наукових завдань:

- уточнити основні поняття дослідження : «технологізація», «чутки», «громадська думка»;
- проаналізувати основні дослідження технологізації чуток у формуванні громадської думки;
- визначити методологічні підходи дослідження технологізації чуток у формуванні громадської думки;
- виявити сутність і зміст процесу формування громадської думки;
- дослідити особливості процесу технологізації чуток;
- проаналізувати технологізацію чуток як механізм впливу на формування громадської думки;
- розглянути кейс-стаді як метод дослідження технологізації чуток у формуванні громадської думки;
- проаналізувати результати дослідження технологізації чуток у формуванні громадської думки;

– надати рекомендації щодо мінімізації впливу чуток на формування громадської думки.

Гіпотеза дослідження. Технологізація чуток відбувається через використання мережі Інтернет як найбільш оперативного та масового, а також найменш «контрольованого» каналу поширення інформації.

Додаткова гіпотеза. Внаслідок інтенсифікації комунікативних потоків, зростає соціальна значимість інформації, але з іншого боку – погіршується її якість, та може розвиватись процес чуткотворення, особливо в просторі глобальної мережі Інтернет.

Структура роботи. Магістерська робота складається зі вступу, трьох розділів, висновків, списку літератури та двох додатків.

Приклад оформлення назв розділів, підрозділів та тексту курсової та кваліфікаційної роботи

РОЗДІЛ 1

**МЕТОДОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ ДОСЛІДЖЕННЯ ПРОБЛЕМИ
СОЦІАЛЬНОГО МОДЕЛЮВАННЯ РИЗИКІВ В АЕРОПОРТАХ**

1.1. Уточнення змісту основних понять: «соціальне моделювання», «ризик», «аеропорт»

Методологічні засади дослідження визначають послідовне сходження від визначення предметного поля дослідження, що визначено в уточненні базових понять нашої роботи к стану осмислення нашої проблематики та визначення принципів та методів подальшого аналізу проблематики роботи. Тому ми починаємо з уточнення основних понять нашої теми, а саме зі змісту поняття «соціальне моделювання». Задля отримання інформації від об'єкту за допомогою репрезентації, як відображення суттєвих відносин об'єкта в моделі, необхідним є визначення суттєвих відносин, за допомогою яких дослідник отримує знання про об'єкт. Відображення об'єкту називають «моделями», а процес їх створення – «моделюванням».

За В. Штоффом ознаки моделі проявляються за таких умов: між моделлю і оригіналом є подібність, форма якого виражена і точно зафіксована (умови відображення або уточненої аналогії); сама модель в процесі наукового пізнання є заступником досліджуваного об'єкта (умова репрезентації); вивчення моделі дозволяє отримати інформацію про оригінал (умови екстраполяції) [1, с. 87-88].

Важливою особливістю «моделі» є те, що кожна модель створюється для визначеної досліджуваної задачі та не може бути використана в вирішенні інших задач. Поле «моделей» є складним та різноманітним, зокрема через людську діяльність та ріст багатоманітності.

Приклад оформлення висновків курсової та кваліфікаційної роботи

ВИСНОВКИ

Проаналізувавши предметне поле і уточнивши основні поняття, ми зупинилися на наступних дефініціях: «соціальні комунікації», «образ майбутнього» та «кар'єрне зростання». Соціальна комунікації – система суспільної взаємодії, яка дає змогу соціальним суб'єктами та об'єктами відбувається обмін соціально значущою інформацією (знаннями, зразками поведінки, емоціями тощо) та продукувати нові смисли, які набувають значущості чи навпаки, її втрачають. Образ майбутнього – цілісне, предметне, узагальнене та константне уявлення, або ж передбачення ситуації, стану об'єкту, яке є одним з варіантів розвитку подій, з огляду на те, що дане уявлення ґрунтується на подіях минулого та сьогодення. Кар'єрне зростання – побудова шляху до професійного успіху, через збалансований розвиток усіх сфера життя людини.

Наприкінці розділу були обґрунтовані основні методологічні принципи та підходи, які використовувалися при дослідженні образу майбутнього кар'єрного зростання у сучасних соціальних комунікаціях. Для цього нам знадобиться використання системного підходу, аби розглянути структуру та функціонал об'єкту нашого дослідження. Використання фрейм-аналізу та імагологічного підходу можна пояснити необхідністю проаналізувати ситуаційні рамки та виявити певні стереотипні моделі поведінки у трудовому житті індивідів.

У підсумку другого розділу нашої роботи слід зазначити, що ми визначили змістовні складові соціальних комунікацій, які нас цікавлять у рамках нашого дослідження. Серед них присутні бар'єри соціальної комунікації (ймовірність взаємного нерозуміння агентів комунікації в силу їх автономії, проблема досяжності адресата комунікації, розходження між зрозумілим повідомленням і реальним соціальним поведінкою). Суб'єктами соціальної комунікації у нашому дослідженні виступають роботодавці, пошукачі роботи, представники установ,

що допомагають у пошуку роботи та підбору персоналу(Центри зайнятості та інші.) та представники освітніх установ (школи, ЗВО, коледжі й т. і.). Засобами соціальної комунікації виступають розміщення пропозицій на ринку праці та певна профорієнтаційна діяльність. Також був зроблений акцент на символах, за допомогою яких здійснюється процес соціальної комунікації та розглянуті ситуаційні фрейми, які трапляються під час входження на шлях кар'єрного зростання (на прикладі проходження співбесіди чи вступу на роботу).

Також були розкриті основні сутнісні характеристики предмету нашого дослідження, а саме образу майбутнього кар'єрного зростання. Серед них слід відмітити основні характеристики образу як такого, а саме константність (незалежність образу від умов сприйняття), цілісність (об'єкт сприймається нами саме як відокремлене в просторі і в часі окреме фізичне тіло), узагальненість(внутрішній органічний взаємозв'язок частин і цілого в образі), предметність(кожний із образів відноситься нами до певного класу об'єктів). Як наслідок було розкрито сутність саме образ майбутнього, який має в своїй основі впізнаваний, але не конкретний образ, відсилає нас до соціальних очікувань, присутнім на рівні передбачення, і складаючись воєдино, фрагменти соціальних очікувань знаходять відображення в образі майбутнього конкретного автора, який функціонує як посилання.

Слід звернути увагу основні детермінанти кар'єри за схемою С. Сотнікової та Н. Сотнікова (індивідуальні, особистісні та професійні) та види кар'єри (адативно-індивідуальна, професійно-репродуктивна, особистісно-продуктивна, суб'єктно-креативно-професійна).

Наприкінці розділу ми розкрили взаємозв'язок об'єкту та предмету нашого дослідження через створення певних фреймів образу майбутнього кар'єрного зростання, які зустрічаються у сучасних соціальних комунікаціях. Структура фрейму складалась з наступних слотів: характер суб'єкту, місце роботи, прив'язка до місця роботи, мета та мотивація для роботи, освітній рівень, відношення до інших сфер життя, наявність планування кар'єри, емоційний посил. Було виділено наступні фрейми: інертний(орієнтованість заробіток

коштів та плавання за течією, робота як тягар), амбіційний (орієнтованість на побудову горизонтальної кар'єри та досягнення престижного статусу, робота як засіб самореалізації), поліваріативний (орієнтованість на інтерес та реалізацію творчих здібностей, робота як отримання задоволення) та волонтерський (орієнтованість на принесення блага оточуючим чи організації, робота як допомога людям).

У третьому розділі нашої роботи нами був обґрунтований метод соціологічного дослідження. Ми вибрали експертне опитування, в якому головне джерело інформації – компетентні особи, які пов'язані з предметом дослідження. Звернення до методу експертних оцінок пояснюється складністю дослідження образу майбутнього кар'єрного зростання, відсутністю надійних експериментальних або нормативних інструментів.

Наступним нашим кроком був аналіз основних результатів проведення експертного опитування на профільному заході серед його 37 його учасників, серед яких 10 чоловіків та 17 жінок, віком від 18 до 65 років, зі стажем роботи від 6 місяців до 40 років. В експертній спільноті прийнято визначення кар'єри, як послідовного, цілеспрямованого шляху до професійної самореалізації та досягнення певного престижного статусу. Досягнення успіху експерти визначили, в основному, у двох категоріях: отримання фінансового благополуччя та визнання в професійних колах.

Професіоналізм, розкритий експертами через компетентність, якісне виконання роботи у будь-якій умові, креативний підхід та знання своєї справи. Уособленням образу успішного кар'єрного зростання для більшості став Стів Джобс, через етапність його кар'єри і ті риси, які він проявляв у процесі її побудови. Найважливішими компетенціями експерти назвали наступні: креативність, комунікабельність, бажання навчитися нового, самовдосконалення, професіоналізм, активність, ініціативність, досвід. Більшість опитаних планує власну кар'єру, в основному, строком від 1 до 3 років. Перше підвищення у більшості експертів відбулося у перші два роки трудового життя, останнє підвищення – протягом останнього року. Проте були відмічені і

інші випадки, що підтверджує існування різних динамік кар'єрного зростання, що характеризують різні його образи майбутнього кар'єрного зростання.

Респонденти по різному оцінюють свої шанси досягти найвищої точки кар'єри, проте жоден не вважає, що вже її досяг, не дивлячись на вік чи стаж роботи. Було зафіксовано зміни сфери діяльності, що також окреслює певний образ майбутнього кар'єрного зростання без прив'язки до конкретної галузі. З точки зору поєднання з особистим розвитком, сумісність з кар'єрою позитивно оцінювалась чи ототожнювалась, в той час як щодо поєднання кар'єри та сімейного життя респонденти розділились на тих, хто позитивно оцінює таку можливість, хто такої можливості не бачить чи негативно оцінює або ж нейтральний сегмент.

Наприкінці розділу були виділені наступні рекомендації: розвиток ф'ючерсної компетентності як основна вимога у майбутньому кар'єрного росту через вдосконалення формальної, неформальної, електронної освіти. Це пояснюється переходом нового етапу розвитку людської цивілізації, реінжинірингу та формування кар'єри в мережевому та діджиталізованому світі, локалізована кар'єра в обмежених соціальних спільнотах, побудови до не тільки вертикальної кар'єри, а й унікального творчого шляху до майстерності, тобто поліваріативної.

Подолання образу безперспективності, ми вбачаємо у напрямку вдосконалення діяльності інститутів держави та через когеренцію з штучним розумом, дослідження великих даних (Big Data), стирання вікової дискримінації. Також необхідно ввести зміни до класифікатора професій, який носить індустріальний характер та потребує доповнень за рахунок когнітивно-креативних спеціальностей та формування урбаністично орієнтованих спеціальностей як образу майбутнього конкуренції та орієнтацію на гармонізацію кар'єри, особистого і сімейного зростання як можливість гармонізації суспільства загалом.

**Приклад оформлення Декларації академічної доброчесності
кваліфікаційної роботи**

**Декларація
академічної доброчесності
здобувача ступеня вищої освіти «магістр»
Запорізького національного університету**

Я, Гончарова Валерія Сергіївна, студентка II курсу магістратури, денної форми навчання, факультету соціології та управління, спеціальність С5 «Соціологія», адреса електронної пошти vgoncharova1998@gmail.com:

- підтверджую, що написана мною кваліфікаційна робота на тему «Соціальне моделювання ризиків в аеропортах» відповідає вимогам академічної доброчесності та не містить порушень, що визначені у ст. 42 Закону України «Про освіту», зі змістом яких ознайомлена;
- заявляю, що надана мною для перевірки електронна версія роботи є ідентичною її друкованій версії;
- згодна на перевірку моєї роботи на відповідність критеріям академічної доброчесності у будь-який спосіб, у тому числі за допомогою інтернет-системи, а також на архівування моєї роботи в базі даних цієї системи.

08.12.2025

В.С. Гончарова

Науковий керівник,
д.філос.н., професор,
професор кафедри соціології

08.12.2025

М.А. Лепський

Навчально-методичне видання
(українською мовою)

Лепський Максим Анатолійович
Ратушна Таїсія Олександрівна
Кудінов Ігор Олексійович

СОЦІОЛОГІЯ

МЕТОДИЧНІ ВКАЗІВКИ
до написання та оформлення
курскових та кваліфікаційних робіт здобувачів
ступеня вищої освіти бакалавра та магістра
спеціальності С5 «Соціологія»
освітньо-професійних програм «Соціологія»
та «Соціологія медіації та кримінології»

Відповідальний за випуск *В. О. Скворець*
Рецензент *Ю. О. Приймак*
Коректор *Т. О. Ратушна*